

INIURIA U PRETKLASIČNOM RIMSKOM PRAVU: POJAM I ZAŠTITA

Prof. dr. sc. Ivana Jaramaz – Reskušić *

UDK 347.4(37)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: listopad 2010.

Analizom relevantnih pravnih i nepravničkih vreća u radu se nastoje rasvijetliti mijene koje su se u razdoblju od Zakonika XII ploča do završetka pretorskog razdoblja dogodile u vezi s prirodom i opsegom pojma iniuria te oblikom pravne zaštite. U prvom dijelu rada pravnotehničko značenje termina iniuria obrazlaže se kao privatni delikt isključivo lake tjelesne povrede slobodnog čovjeka utuživ s legis actio per iudicis arbitrive postulationem. U drugom, središnjem dijelu rada obrađuje se dugotrajan i složen proces u kojemu pretor, proklamiranjem actio iniuriarum aestimatoria, delikt iniuria s jedne strane ograničava na hotimični čin, a s druge strane proširuje i na netjelesne povrede.

Ključne riječi: Zakonik XII ploča, iniuria, pretor, edikti, lex Cornelia de iniuriis, actio iniuriarum aestimatoria, iudicium contrarium

I.

Iniuria je složen te u romanističkoj znanosti još intrigantan pravni institut, koji se izgrađivao tijekom triju faza opće evolucije rimskog prava – od drevnog razdoblja decemvirske kodifikacije, preko prijelaznog razdoblja, ali nadasde plodnog pretorskog ediciranja, do klasičnog razdoblja pravničkog stvaralaštva.

Iz sačuvanih vreća o običajnom pravu kodificiranom u Zakoniku XII ploča proizlazi da je *iniuria* postojala s jedne strane u širem, atehničkom, apstraktnom značenju nepravde, nezakonitosti, protupravnosti, a s druge strane u užem, tehničkom, konkretnom značenju lake tjelesne povrede slobodnog čovjeka.

U širem značenju *iniuria* Zakonika XII ploča odnosila bi se – prema Ulpijanovim riječima: *Iniuria ex eo dicta est, quod non iure fit: omne enim, quod non iure*

* Dr. sc. Ivana Jaramaz – Reskušić, profesorica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14, Zagreb

*fit iniuria fieri dicitur. Hoc generaliter.*¹ – na bilo kakav akt učinjen *contra ius* te obilježen elementom *vis*, točnije na privatnu radnju protupravnog i nasilnog zahvata prema nekoj osobi ili stvari. U takvom bi značenju *iniuria* predstavljala konstitutivan element svakog delikta, točnije onu kvalitetu koja objektivno štetne radnje, osim onih na koje je štetnik – sukladno pravilu *Neminem laedit, qui iure suo utitur*.² – pravno ovlašten (npr. u obiteljskim ili u susjedovnim odnosima), usmjerene protiv različitih pravnozaštićenih dobara (i materijalnih i nematerijalnih) oblikuje i kvalificira kao delikt.³ Slijedom takvog poimanja decemvirske *iniuria*, u dijelu romanističke znanosti smatra se da su tek s donošenjem *lex Aquilia de damno iniuria dato* (287./286. pr. n. e.) – s kojim je koincidirao proces raspadanja rimske patrijarhalne obitelji, odnosno razlikovanje slobodnih članova obitelji, s jedne strane, i robova i ostalih stvari *quae animam habent vel anima carent*⁴, s druge – stvoreni uvjeti da se iz tog atehničkog poimanja *iniuria* oblikuju dvije skupine delikata – *damnum iniuria datum*, koja bi obuhvaćala protupravne povrede ili uništenja robova i drugih stvari pod vlašću *patris familias*, i *iniuria*, koja bi obuhvaćala sve protupravne povrede tijela i doostojanstva slobodnih ljudi.⁵

Što se tiče užeg značenja pojma *iniuria* Zakonika XII ploča, klasična nam pravna vrela, ponajprije Gaj⁶ i Paul⁷, ali i ne manje važno Gelijevo svjedočanstvo

¹ Vidi D. 47,10,1pr.; Just. *Inst.* 4,4pr.

² Vidi Paul. u D. 50,17,155,1.

³ Usp. Mommsen, T., *Römisches Strafrecht*, Graz, 1955. (repr. I. izd. iz 1898.), str. 784, 825; Pugliese, G., *Studi sull'iniuria*, Milano, 1941., str. 14 – 18, Puhan, I., *Injuria Zakona XII tablica*, Godišnik na Pravno-ekonomskiot fakultet vo Skopje, 2/1955, str. 467 – 483; Simon, D. V., *Begriff und Tatbestand der "Iniuria" im altrömischen Recht*, ZSS, 82/1965, str. 143 – 162; Manfredini, A., *Contributi allo studio dell'iniuria in età repubblicana*, Milano, 1977., str. 15 – 116; Polay, E., *Iniuria Types in Roman Law*, Budapest, 1986., str. 3 – 77; Manfredini, A. D., *L'iniuria nelle XII tavole. Instabilis ex lege (Cornelia de iniuriis?)*, Derecho romano de obligaciones. Homenaje al profesor José Luis Murga Gener, Madrid, 1994., str. 808.

⁴ Vidi Gaj, *Inst.* 3, 217; u vezi s *lex Aquilia* vidi *Inst.* 3,210-219; Just. *Inst.* 4,3; D. 9,2; *Cod.* 3,35.

⁵ Vidi Puhan, *Injuria*, str. 474 – 477.

⁶ *Inst.* 3,220: *Iniuria ...committitur ... cum quis pugno puta aut fuste percussus vel etiam verberatus erit.* 3, 223: *Poena autem iniuriarum ex lege XII tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat; propter os vero fractum aut conlisum trecentorum assium poena erat, si libero os fractum esset; at si servo, CL; propter ceteras vero iniurias XXV assium poena erat constituta.* Usp. Justinijanovo (*Inst.* 4,4,7) skraćivanje Gajeva svjedočanstva s tvrdnjom: *Poena autem iniuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat; propter os vero fractum nummariae poenae erant constitutae quasi in magna veterum paupertate.*

⁷ *Coll.* 2,5,5 (Paul. *lib. sing. et tit. de iniuriis*): *Iniuriarum actio aut legitima est aut honoraria. Legitima ex lege duodecim tabularum: qui iniuriam alteri facit, quinque et viginti sestertiorum*

o bahatom ponašanju mladića *Lucius Veratius*⁸, potvrđuju, međutim, da decemvirska tvrdnja *Si iniuriam alteri faxit viginti quinque poenae sunt.*” (tab. VIII,4) označava delikt lake tjelesne povrede slobodnog čovjeka⁹ – u dijapazonu od obične pljuske do bilo koje druge povrede, počinjene rukom, štapom ili bičem,

poenam subit. Quae lex generalis fuit; fuerunt et speciales, velut si os fregit libero, CCC, si servo CL poenam subit sestertiorum. Vidi također odlomak Paulovih Sententiae (5,4,6) u kojemu se, u povodu objašnjenja podrijetla actio iniuriarum, tvrdi: Iniuriarum actio aut lege aut more aut mixto iure introducta est. Lege duodecim tabularum de famosis carminibus, membris ruptis et ossibus fractis.

⁸ *Noct. Att.*, 20,1,12-13 (*disputatio Sex. Caecilii iureconsulti et Favorini philosophi de legibus duodecim tabularum*): *Si iniuria(m) alteri faxsit, viginti quinque aeris poenae sunt. Quis enim erit tam inops, quem ab iniuriae faciendae libidine viginti quinque asses deterreant? Itaque cum eam legem Labeo quoque vester in libris, quos ad duodecim tabulas conscripsit, non probaret: “***” inquit „L. Veratius fuit egregie homo improbus atque inmani vecordia. Is pro delectamento abebat os hominis liberi manus suae palma verbare. Eum servus sequebatur ferens crumenam plenam assium; ut quemque depalmaverat, numerari statim secundum duodecim tabulas quinque et viginti asses iubebat“...Praetores postea hanc (scil. poenam viginti quinque assium) abolescere et relinquere censuerunt iniuriisque aestimandis recuperatores se daturos edixerunt. Prema daljnjem Gelijsvu svjedočanstvu (*Noct. Att.* 20,1,31-2), na te Favorinove riječi odgovorio je Sekst Cecilije Afrikan: *Iniurias factas quinque et viginti assibus sanxerunt. Non omnino omnes, mi Favorine, iniurias aere isto pauco diluerunt, tametsi haec ipsa paucitas assium grave pondus aeris fuit; nam librariis assibus in ea tempestate populus usus est. Sed iniurias atrociore, ut de osse fracto, non liberis modo, verum etiam servis factas, in pensiore damno vindicaverunt, quibusdam autem iniuriis talionem quoque adposuerunt.**

⁹ U tom smislu možemo spomenuti još dva Paulova odlomka (*Coll.* 2,5,4; *Sent.* 5,4,1) u kojima uporaba netehničkog izraza *iniuria extra corpus* potvrđuje da je kasnoklasična jurisprudencija napustila decemvirsko shvaćanje prema kojemu je pravno priznata *iniuria* značila isključivo djelovanje na ljudsko tijelo. U vezi s literaturom vidi Di Paola, S., *La genesi storica del delitto di “iniuria”*, AUPA, I/1947, str. 281 – 282, 285; von Lübtow, U., *Zum römischen Injurienrecht*, Labeo, 15/1969, str. 133 – 138; Wittmann, R., *Die Körperverletzung an Freien im klassischen römischen Recht*, München, 1971., str. 3 – 37; Plescia, J., *The development of “iniuria”*, Labeo, 23/1977, str. 278. Suprotno misli B. Albanese (*Una congettura sul significato di “iniuria” in XII tab. 8.4*, IURA, 31/1980, str. 21 – 36), koji na temelju rekonstrukcije Gelijsva svjedočanstva (u *Noct. Att.* 20,1,12 *alteri* zamjenjuje s prilogom *aliter* ili *alteras*) zaključuje da izraz *iniuria* sadržan u tab. VIII,4 Zakonika – sukladno ostalim slučajevima njegove onodobne uporabe (formula *legis actio sacramento in rem*, treće poglavlje *lex Aquilia*, vjerojatno i tab. VIII,11 Zakonika) – ima široko, nematerijalno značenje bilo kakve radnje protivne *ius*. Kritizirajući, među ostalim, Albaneseovo tumačenje tab. VIII,4 Zakonika, Manfredini (*L’iniuria*, str. 799 – 817) ide korak dalje te i nakon 17 godina znanstvenog istraživanja (*vide infra*) zastupa svoju tezu da je Zakonik poznavao samo normu o *membrum ruptum* te da je *iniuria* imala, u juridičkom i u svakodnevnom govoru, adverbijalno značenje krivnje, protupravnog djela, nepravednog djela ili neopravdanog djela, a ne tehničko značenje nekog posebnog delikta.

koja ne bi prouzročila funkcionalno oštećenje nekog tjelesnog organa¹⁰ – kažnjiv u legisakcijskom sudskom postupku fiksnom novčanom kaznom od 25 asa.¹¹

Pritom treba podsjetiti na to da su već klasični pravници smatrali da uz navedeni delikt injurije u Zakoniku XII ploča koegzistiraju još dva činjenična stanja tjelesnog ozljeđivanja: *membri ruptio*¹² koji bi, prema našem mišljenju, označavao samo tešku tjelesnu ozljedu koja uzrokuje trajno oštećenje vitalnog organa, odnosno invalidnost¹³, te *ossis fractio*¹⁴ u značenju ne samo loma kosti

¹⁰ Smatramo da odlomci iz Plautovih (*Asinaria* 371 – 372; *Bacchides* 440 – 445; *Rudens* 414; *Aulularia* 642; *Mostellaria* 898 – 900) i Terencijevih komedija (*Phormio* 327 – 329, 982 – 985) s obzirom na vrijeme njihova nastanka (već postoji formula *actio iniuriarum aestimatoria* koja objedinjuje sva tri decemvirska oblika tjelesnih povreda), ali i obuhvaćeni sadržaj (primjerice udaranje vrata u *Rudens* 414 i u *Mostallaria* 899 – 900, ili uhićenje slobodnog čovjeka u *Phormio* 982 – 985), ne dokazuju kako bi se decemvirska tvrdnja *Si iniuriam alteri faxit* mogla primijeniti i na slučajeve izvan gore spomenutih lakih tjelesnih povreda; *contra*, vidi Pugliese, *Studi*, str. 26 – 29; Simon, *Begriff*, str. 181 – 187.

¹¹ To bi odgovaralo vrijednosti 8175 grama bakra (tada vrlo rijetkog te cijenjenog metala) ili cijeni 1/4 vola odnosno 2, 5 ovce ili bi, drukčije rečeno, iznosilo 1/12 kazne Zakonikom propisane za *os fractum*; usp. von Lübtow, *Zum römisches*, str. 139, bilj. 61 – 62.

¹² Tab. VIII, 2: *Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto*. Vidi također Fest. s. v. *Talio-nis*; Gell. *Noct. Att.* 20,1,14-16; 38; Prisc. *Inst. gramm.* 6,13,69.

¹³ Osim najteže sankcije, točnije odmazde, premda s mogućnošću nagodbe, uporište za izneseno mišljenje nalazimo i kod Aula Gelija (*Noct. Att.* 20,1,15-18; 20,1,31-33) i kod Festa (str. 320, ed. Linds). Međutim, uz navedeno, srednje mišljenje koje zastupaju Di Paola (*La genesi*, str. 285), M. Kaser (*Das altrömische Ius. Studien zur Rechtsvorstellung und Rechtsgeschichte der Römer*; Göttingen, 1949., str. 209), W. Kunkel (*Untersuchungen zur Entwicklung des römischen Kriminalverfahrens in vorsullanischer Zeit*, München, 1962., str. 103, bilj. 378), von Lübtow (*Zum römisches*, str. 131 – 132) te Wittmann (*Die Körperverletzung*, str. 3 – 8), u romanističkoj znanosti postoje još dva shvaćanja o značenju *membrum ruptum*. S jedne je strane starije, restriktivno mišljenje P. Huvelina (*La notion de l'iniuria dans le très ancien droit romain*, Mélanges Ch. Appleton, Lyon-Paris, 1903., str. 9 i dalje) koji je, oslanjajući se na etimološka razmatranja (korijen *rup* se dodjeljuje korijenu *rap* od *rapere*), smatrao da *membrum ruptio* znači isključivo odsijecanje jednog tjelesnog uda. S druge je strane ekstenzivno mišljenje koje zastupaju Pugliese (*Studi*, str. 29 – 34) i Simon (*Begriff*, str. 132 – 6, 163 – 169, 175 – 180), a prema kojemu je *membri ruptio*, polazeći od razumijevanja *rumpere* kao *corrumpere*, odnosno oslanjajući se na tumačenje klasičnih pravnika o toj riječi sadržanoj u *lex Aquilia*, obuhvaćalo sve tjelesne ozljede povezane s povredom supstancije. Toj drugoj skupini autora mogli bismo pridružiti i Manfredinija (*Contributi*, str. 15 – 116) koji, napuštajući klasičnu predaju, drži da je Zakonik XII ploča poznao samo normu o *membrum ruptum* koja je sankcionirala (putem *par vindicta* ili *pactio*) bilo kakvu, pa i nenamjernu, tjelesnu povredu (uključujući i lom kosti) te da se ta norma interpretiranjem – a radi odgovora na promijenjeno gospodarsko i društveno ustrojstvo – raščlanila na veći broj normi, zatim reintegriranih pod *nomen iuris* – *iniuria*.

¹⁴ Tab. VIII, 3: *Manu fustive si os fregit libero, CCC, si servo, CL poenam subito*. Vidi također *supra*, bilj. 6 – 8.

već i bilo koje druge izlječive tjelesne ozljede.¹⁵ Da je bila riječ o trima samostalnim – premda elementom tjelesnog ozljeđivanja (a ne protupravnošću¹⁶ ili nasilnošću¹⁷ radnje) međusobno povezana i vjerojatno istovrsnom *legis actio per iudicis arbitrive postulationem* utuživim¹⁸ – deliktuoznim stanjima¹⁹ potvrđuje činjenica njihove suštinski različite kažnjivosti, ali i činjenica da zaštićeni krug osoba u svim trima slučajevima nije bio isti. Naime, dok je za *membrum ruptum* bila predviđena, i to samo ako bi bio počinjen na slobodnom čovjeku, primjena

¹⁵ Vidi Di Paola, *La genesis*, str. 280 – 283; von Lübtow, *Zum römischen*, str. 132 – 133; Wittmann, *Die Körperverletzung*, str. 8 – 9; Plescia, *The development*, str. 277 – 278. Usp. Kunkelovo mišljenje (*Untersuchungen*, str. 108, bilj. 394) prema kojemu postoji veza između novčane kazne od 300 asa predviđene za *ossis fractio* i germanske *krvarine*, odnosno otkupnine za ubijenoga.

¹⁶ Kako to smatra Pugliese (*Studi*, str. 17) kada, iz starim Kviritima znane etimologije riječi *iniuria* (*ius* plus rječca *in* za negaciju), zaključuje da nije nasilje već protupravnost onaj element koji razlikuje djela koja su bila poznata pod nazivom *iniuria*.

¹⁷ Vidi Simon, *Begriff*, str. 135 – 136, 163 – 175.

¹⁸ Vidi Gaj, *Inst.* 4,17,a (...*Quando tu negas, te praetor iudicem (sive arbitrum) postulo uti des.*); Gell. *Noct. Att.* 20,1,37-8: *Quod edictum autem praetorum de aestimandis iniuriis probabilis esse existimas, nolo hoc ignores hanc quoque ipsam talionem ad aestimationem iudicis redigi necessario solitam. Nam si reus, qui depecisci noluerat, iudici talionem imperanti non parebat, aestimata lite iudex hominem pecuniae damnabat, atque ita, si reo et pactio gravis et acerba talio visa fuerat, severitas legis ad pecuniae multam redibat.* Premda se na temelju tog Gelijeva svjedočanstva o izjavama Seksta Cecilija Afrikana sa sigurnošću može tvrditi da se sudski postupak u povodu *membrum ruptum* odvijao prema pravilima *legis actio per iudicis arbitrive postulationem*, u romanističkoj je znanosti vladajuće mišljenje (izvučeno iz citiranih Gajevih riječi) da su se i novčane kazne propisane Zakonikom XII ploča za *os fractum* i *iniuria* u smislu lake tjelesne povrede slobodnog građanina utuživale isto tužbom, a ne s *legis actio sacramento in personam*, uobičajenom među ostalim i za obveze na plaćanje novčanih kazni iz delikata. To bi se moglo objasniti i činjenicom decemvirskog zamjenjivanja taliona/odmazde s propisivanjem fiksnih novčanih kazni, i jednostavnošću postupka u povodu *legis actio per iudicis arbitrive postulationem* – tužitelj bi već *in iure* morao navesti pravni razlog (*causa*); a ako bi ga tuženi porekao, pretor bi odmah (a ne tek nakon 30 dana) i bez pozivanja, odnosno polaganja okladne svote (*sacramentum*), imenovao *iudex* ili *arbiter* radi utvrđivanja postojanja djela te izricanja osude – koja je jamčila brz završetak trenutačnih i izbjegavanje budućih sukoba; usp. Pugliese, *Studi*, str. 100 – 106; Kaser, *Das altrömische*, str. 250 – 252; isti, *Das römische Zivilprozessrecht*, München, 1966., str. 64, 78 – 60; von Lübtow, *Zum römischen*, str. 136 – 138.

¹⁹ Pritom von Lübtow (*Zum römischen*, str. 134 – 136), pozivajući se na gore citirana vrela (*vide supra* bilj. 3 – 5), naglašava da je odredba sadržana u tab. 8,4 Zakonika (prema njegovoj rekonstrukciji: *Si alio modo iniuriam faxsit corpori alterius, XXV poenae sunt*.) predstavljala *genus*, odnosno da *iniuria* nije mogla biti pojam koji koordinira *membrum ruptum* i *ossis fractio*, već pojam koji je bio nadređen tim teškim deliktima.

talionskog načela sa zakonskom mogućnošću privatne nagodbe²⁰, za *os fractum* bila je propisana fiksna novčana kazna u iznosu od 300 asa u slučaju povrede slobodnog čovjeka, a 150 asa ako bi žrtva bio rob.²¹ Ali *iniuria* izvršena prema nekom robu decemvirskom kodifikacijom zasigurno nije bila sankcionirana te počinitelju nije prijetila nikakva (pa ni novčana) kazna jer bi u protivnom bio nepotreban poslije donesen pretorski edikt *de iniuriis quae servis fiunt* i njime proklamirana *actio*.²²

Pridodamo li navedenom činjenicu da su decemviri kodificirali i drevni režim neograničene privatne osvete, propisujući magijski obojenu smrtnu (kao javnopravnu) kaznu u povodu *occantare*²³ (u onodobnom značenju magijske radnje proklinjanja, bacanja čari kojima se pred kućnim vratima zazivaju zle

²⁰ Premda nisu sačuvana svjedočanstva o sankcioniranju *membri ruptio* počinjenom na robu, mogli bismo pretpostaviti da bi prema počiniteljevu robu bio primijenjen *lex talionis*; usp. Pugliese, *Studi*, str. 11; *contra*, vidi Kaser, *Das altrömische*, str. 209, bilj. 9.

²¹ Olazeći od pretpostavke da *lex talionis* nije nužno teža kazna od novčane kazne u iznosu od 25 asa, smatramo da se suštinska razlika između taliona i novčanih kazni predviđenih Zakonikom XII ploča za tri navedena deliktuozna činjenična stanja očituje ponajprije u kvalitativnoj, odnosno evolucijskoj razlici među njima. Dok propisivanje talionskog načela – kao već ograničeni, odnosno kontrolirani način izvršenja privatne osvete – predstavlja prijelazni, premda još uvijek stariji način kažnjavanja utemeljen u *fas*, fiksno propisane novčane kazne – kao oblik obvezne (legalne) nagodbe zasnovane na *ius* – svjedočile bi o naprednijoj (premda ne i krajnjoj) točki evolucijskog procesa transformiranja rimskog sustava kažnjavanja delikata. Pritom Pugliese (*Studi*, str. 8 – 11, 31 – 34), prihvaćajući Luzzatijevu tezu o relativno kasnoj novčanoj kažnjivosti delikta injurije, odnosno o izvorno slobodnoj i vanzakonskoj reakciji žrtve u povodu *iniuria* te Appletonovo široko poimanje *membrum ruptum*, smatra da novčana kazna propisana za *iniuria* ne vuče podrijetlo iz taliona (kao što je to u slučaju novčanih kazni propisanih za *os fractum*), već predstavlja *ex novo* određenu kaznu kojom se istodobno konfigurira i sam delikt injurije. Konačno, kvantitativna disproporcija između novčane kazne od 300 asa propisane za *os fractum* i one od 25 asa propisane za *iniuria* toliko je velika da je morala biti riječ o bitno različitim deliktuoznim činjeničnim stanjima. Usp. Simon, *Begriff*, str. 135; Plescia, *The development*, str. 276 – 278, 288; R. Zimmermann, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Cape Town–Deventer–Cambridge, 1992. (II. izd.), str. 914 – 915, 1050 – 1051.

²² Vidi Ulp. *lib. 77. ad ed.* u D. 47,10,15,34-35; za više detalja *vide infra*.

²³ Tab. VIII, 1a: *SI QUIS OCCENTASSIT QUOD ALTERI FLAGITIUM FACIAT*. U vezi sa shvaćanjima antičkih pisaca vidi tab. VIII, 1b: (Cic. *De rep. IV,10,12 ap Aug. De civit. Dei II,9*): *XII tabulas cum perpauca res capite sanxisset, in his hanc quoque sancendum putaverunt: si quis occentavisset sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri*. Vidi također Sen. *Contr. exc. V,6*; Arnob. *Adv. gentes IV,34*; Cornut. *Ad Pers. sat. I,137*; Paul. *Sent. V,4,6; eod. 15-16*.

sile protiv neprijatelja)²⁴ i u povodu *malum carmen incantare*²⁵ (u onodobnom značenju izgovaranja, odnosno prigušenog pjevanja određenih magijskih formula, najvjerojatnije noću, za koje se smatralo da mogu osobi kojoj su upućene nanijeti zlo, poglavito smrt)²⁶, pokazuje se da Zakonik XII ploča fiksira jedan složen, ali tranzicijski trenutak u evoluciji rimskog prava, trenutak osamostaljenja *ius* od *fas* te početnog distingviranja javnih i privatnih protupravnih djela.²⁷ U sferi privatnopravnih protupravnih djela to se pokazuje u vezi s poimanjem *iniuria*, kojoj Zakonik pridaje deliktuozno značenje lake tjelesne povrede slobodnog čovjeka te oslobađa bilo kakvih elemenata *fas*, i u vezi s načinom sankcioniranja tjelesnih povreda kod kojega uz ograničeni, od javne vlasti kontrolirani, oblik privatne osвете – propisivanjem *lex talionis* (kao oblika striktnе pravde zasnovane na *fas*) s mogućnošću dragovoljne (paktom ustanov-

²⁴ Polazeći od činjenice da učiniti *flagitium* nije značilo uvrijediti nečiju čast odnosno oklevetati, kao što je to smatrao Ciceron (*vide supra*; Cic. *In Verr.* 5,36,94; *Ad fam.* 9,8,1), nego slijediti nekoga uz karakteristične uzvike i pokrete, točnije udarce bičem, što se interpretira kao osobna osveta magijsko-ritualne prirode, u suvremenoj je romanistici općeprihvaćeno mišljenje da su gore spomenuti antički pisci pogrešno shvatili izraz *occentare* kao glasno i uvredljivo izvikivanje upućeno drugom rimskom građaninu s ciljem nanošenja uvrede ili poruge. Vidi Voigt, M., *Die XII Tafeln. Geschichte und System des Zivil- und Kriminalrechts wie – Prozesses der XII Tafeln nebst deren Fragmenten*, bd. II, Aalen, 1966. (repr. I. izd. iz 1883.), str. 800 – 805; Strachan-Davidson, J. L., *Problems of the Roman Criminal Law*, I, Colorado, 1991. (repr. I. izd. iz 1912.), str. 107 i bilj. 3; Pugliese, *Studi*, str. 22; Santalucia, B., *Diritto e processo penale romano nell'antica Roma*, Milano, 1989., str. 38; Cantarella, E., *I supplizi capitali in Grecia e a Roma*, Milano, 1991., str. 215 – 216, 398 i bilj. 35 – 40; Giuffrè, V., *La "repressione criminale" nell'esperienza romana*, Napoli, 1993., str. 35; Romac, A., *Zakonik XII ploča*, Zagreb, 1994., str. 136 i bilj. 84 – 85; *contra* vidi Mommsen, *Röm. Strafrecht*, str. 60.

²⁵ Tab. VIII, 1a: *Qui malum carmen incantassit...*

²⁶ Za razliku od takvog suvremenog romanističko-lingvističkog poimanja, Ciceron je smatrao da je *malum* onaj *carmen* koji drugome nanosi *infamia* ili *flagitium*. A budući da je *flagitium* u njegovo vrijeme označavao obeščaćenje shvaćeno kao sramotu ili društvenu sankciju, *incantare* bilo kakvog *malum carmen* značilo je čin kleвете (*vide supra*, bilj. 19; usp. Cic. *Tusc.* 4,2,4; Horac. *Sat.* 2,1,80-83; *Ep.* 2,1,152-154; Plin. *Nat. hist.* 28,4,17-18; Porph. *Ad Hor.* 11,cc; Arnob. *Adv. Nat.* 4,34).

²⁷ U tom smislu G. Pugliese (*Diritto penale romano*, par. IV, u: Arangio-Ruiz, V.; Guarino, A.; Pugliese, G., *Il diritto romano: la costituzione - caratteri, fonti - diritto privato - diritto criminale*, Roma, 1980., str. 261) promatra *occentare* kao jedan "dvojbeni ili mješoviti slučaj" kod kojega bi inicijativa za pokretanje represije bila, bez ikakve prisutnosti javnih organa, rezervirana za oštećenog privatnika, dok bi se sudski postupak i izvršenje kapitalne kazne odvijali izvan pravila privatnih *legis actiones*, u čijim se shema ma doista ne nalazi.

ljene) novčane nagodbe (kao odraza, na *ius* zasnovanog, buđenja racionalnosti, pa čak i uvažavanja subjektivnog elementa krivnje) – istodobno uspostavlja i novi sustav zakonski propisanih fiksnih novčanih (privatnopravnih) kazni kao svojevrsni oblik obvezatne (legalne) nagodbe.

II.

Premda je donošenjem pretorskog edikta *de iniuriis aestimandis*²⁸, krajem 3. odnosno početkom 2. st. pr. n. e.²⁹, počeo proces ograničenja njime proklamirane, infamirajuće *actio iniuriarum aestimatoria* na hotimične netjelesne povrede, sve do kraja republikanskog razdoblja decemvirske vladavine, nehajne tjelesne povrede počinjene na slobodnom čovjeku ostale su u sferi njezine primjene. Dokaz da *iniuria* ni nakon supsumiranja ediktalnih činjeničnih stanja, kao što su – kako ćemo pokazati – *convicium*, *pudicitia adtemptata*, *infamandi causa factum* te *iniuriae quae servis fiunt*, nije bila ograničena na hotimično djelo predstavlja i *lex Cornelia de iniuriis* (81. pr. n. e.). Naime, taj Sulin zakon – kažnjavajući tri oblika tzv. realne injurije, točnije rečeno udaranje rukom ili nogom (*pulsare*), batiranje bilo kakvim sredstvom (*verberare*) i nasilno odnosno neovlašteno ulaženje u tuđu kuću (*domum vi introire*), sankcijom mješovitog karaktera (glavnom – privatnom, novčanom kaznom i sporednom – javnom, sankcijom intestabiliteta³⁰)³¹ u sudskom postupku *sui generis* (oštećenikovom optužbom

²⁸ U vezi s tekstom, odnosno sadržajem edikta, *vide infra*.

²⁹ Polazeći od 205. g. pr. n. e. kao vjerojatnog datuma objavljivanja Plautove *Assinaria* (*vide infra*), te od razdoblja od 217. do 209. g. pr. n. e. kao završne faze procesa devalvacije asa (*vide infra*), Plescia (*The development*, str. 282) sugerira 208 – 206. g. pr. n. e. kao vjerojatni datum proglašenja tog edikta.

³⁰ Ulpijan (D. 47, 10,5,9) i Paul (D. 47,10,6) najjasnije nam govore o intestabilitetu kao drevnoj javnopravnoj sankciji umanjenja građanske časti (nemogućnost biti svjedokom i pozivati svjedoke radi provedbe formalističkih pravnih poslova /npr. oporuke, kupoprodaje itd./) koja je već s *lex Cornelia de iniuriis* bila predviđena (dakako prilagođena aristokratskom duhu Suline vladavine) u slučaju zlonamjernog sastavljanja ili objavljivanja klevetničkih spisa kao četvrtom obliku injurije predviđene tim zakonom, a kasnijim senatskim mišljenjem (najvjerojatnije za Augusta) potvrđena, odnosno protegnuta i na slučaj kada ne bi bilo navedeno ime adresata takvog spisa; detaljnije u: Manfredini, *L'iniuria*, str. 809 – 817; *contra* vidi Pugliese, *Studi*, str. 138 – 141.

³¹ Premda u vrelima, osim gore spomenutih (vidi također Paul. *Sent.* 5,4,8: *Mixto iure actio iniuriarum ex lege Cornelia constituitur...*), nema izričitih svjedočanstava o kornelijanskoj kazni, posebice novčanoj, općeprihvaćeno je mišljenje da je bila riječ o novčanoj sumi koju bi na temelju zahtjeva oštećenog procjenjivao (*aestimatio pecuniaria*) kolegij reperatora (kao i kod pretorske *actio iniuriarum aestimatoria*), s tim da bi se ona dosuđivala u javnom kaznenom postupku pred *quaestio de iniuriis*, porotnim sudom sastavljenim

pred pripadajućom *quaestio*, tj. javnim, stalnim porotnim kaznenim sudom)³² – pod pojmom injurije razumijeva povredu osobnosti usmjerenu isključivo na uspjeh, odnosno neovisnu o volji počinitelja.³³ Stoga bi se moglo reći da pravna

od petorice ili sedmorice spomenutih *recuperatores* kojima bi predsjedao pretor ili od njega pozvani *quaestor*; usp. Pugliese, *Studi*, str. 141 – 143; W. Kunkel, s. v. *Quaestio*, RE, bd. 47, Stuttgart, 1963., str. 768; von Lübtow, *Zum römischen*, str. 158 – 159; Plescia, *The development*, str. 280. Više o kaznenom postupku pred kasnorepublikanskim *quaestiones perpetuae* vidi u: I. Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni sustav u antičkom Rimu*, Zagreb, 2003., str. 103 – 111; u vezi s *recuperatores*, imenovanih 171. g. pr. n. e. od Senata u povodu iznude (*repetundae*) provincijalaca, kao preteče kazneno-sudskog sustava *quaestiones perpetuae*, vidi *op. cit.*, str. 87 – 88 i bilj. 286.

³² U vezi s vrelima koja svjedoče o *lex Cornelia de iniuriis* vidi D. 47,10,5,pr.-11 (Ulp.); 48,2,12,4 (V. Sat.); 48,5,23,2 (V. Sat.); 3,3,42,1 (Paul.); Paul. *Sent.* 5,4,8; Just. *Inst.* 4,4,8. Gajeve Institucije (usp. 3,225), zatim *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* te Justinijanov Kodeks o tom zakonu ne govore. Prema prevladavajućem mišljenju u romanističkoj literaturi, taj kornelijanski zakon predstavljao bi *lex publici iudicii* ili, u najmanju ruku, zakon koji je, najvjerojatnije zbog uspostave javnog reda i mira, odnosno zaštite *utilitas publica*, ustanovio posebnu proceduru u povodu triju gore navedenih povreda – točnije rečeno, javni kazneni sudski postupak *per quaestionem* koji se, za razliku od uobičajenog postupka u povodu ostalih javnih kaznenih djela, pokretao isključivo privatnom optužbom neposredno oštećenog (a to znači samog *filii familias*, ali ne *filia* ili supruge *in manu*). Pritom se naglašava da unilateralnost tog postupka (održavao se bez prisutnosti, odnosno suradnje optuženika) daje prednost *actio iniuriarum ex lege Cornelia*, ali isključuje kumulaciju s pretorskom *actio iniuriarum aestimatoria* (vidi D. 47,10,6; *contra* vidi Pugliese, *Studi*, str. 152 – 156), koja je i nakon donošenja tog zakona ostala na snazi kao oštećenikova procesna mogućnost pravne zaštite (vidi D. 47,10,7,6; Gaj, *Inst.* 3,224-5); više vidi u: Pugliese, *op. cit.*, str. 117 – 141; Kunkel, s. v. *Quaestio*, str. 768; von Lübtow, *Zum römischen*, str. 157 – 160; Plescia, *The development*, str. 280 – 281; usp. Polaya (*Iniuria*, str. 127 – 130) koji nudi kompromisno rješenje kada govori o kvazikaznenoj prirodi kornelijanskih kažnjivih ponašanja. *Contra*, vidi Manfredinija (*Contributi*, str. 217 – 250), koji drži da je u slučaju *lex Cornelia de iniuriis* riječ o *lex privati iudicii*, pri čemu je taj zakon – u svrhu jačanja privatnopravne zaštite – sadržavao različite odredbe u vezi s primjenom pretorske tužbe od kojih su neke, međusobno povezane, tvorile režim *actio iniuriarum ex lege Cornelia* kao poseban oblik postojeće *actio iniuriarum aestimatoria*.

³³ O tome nedvojbeno svjedoči početni dio *proemium* Ulpijanova odlomka *lib. 56 ad ed.* (D. 47,10,5pr.): *Lex Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere volet ob eam rem, quod se pulsatum verberatumve domumve suam vi introitam esse dicat....* Unatoč činjenici što je *lex Cornelia de sicariis et veneficiis* u okviru Sulina kaznenog zakonodavstva propisala zločinačku namjeru konstitutivnim elementom odgovornosti za ubojstvo, Wittmann (*Die Körperverletzung*, str. 35 – 36) drži da se objektivna odgovornost predviđena ne samo s *lex Cornelia de iniuriis*, već i zakonom *de falsis*, može obrazložiti kasnorepublikanskim nemirima u kojima su se gomilala raznovrsna nasilna djela (vidi više u: Lintott, A. W., *Violence in Republican Rome*, Oxford, 1968., str. 130 – 174). O Sulinu kazneno-sudskom zakonodavstvu vidi Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 92 – 103, 153 – 170.

zaštita slobodne osobe i od tjelesnih povreda i od povreda časti i ugleda još nije sadržavala bilo kakvu prazninu, kao što će se to dogoditi kasnijim subjektiviziranjem pojma injurije.

Naime, supsumirajući činjenična stanja Zakonika XII ploča – *membrum ruptum, os fractum* i *iniuria* – pretorska se tužba protiv injurije, najkasnije od Labeoa, počela povezivati s predodžbom da treba služiti sankcioniranju *contumelia* nanesene slobodnom čovjeku³⁴, pri čemu *iniuria* više nije bila usmjerena isključivo na uspjeh, odnosno povredu osobnosti, već je implicirala i namjeru njegova ostvarenja.³⁵ Tom Labeovu izjednačavanju *iniuria apud praetorem* s tužbom odnosno kaznom za *contumelia* koja je pretpostavljala namjerno djelovanje³⁶, prethodio je, međutim, dugotrajan proces pretorskog oblikovanja pojma injurije, s jedne strane ograničenog na hotimični čin, a s druge strane proširenog na činjenična stanja netjelesnih povreda.

Pretpostavke za oblikovanje pojma injurije ograničenog na hotimični čin, kao i uvođenje pretorske *actio iniuriarum aestimatoria*, ostvarene su donošenjem spomenutog *edictum de iniuriis aestimandis*. Prema tekstu edikta, nepotpuno prenesenom kod Aula Gelijsa³⁷ te spomenutom u Ulpijanovu odlomku koji sadržava Labeovu izjavu da je poslije doneseni edikt *Ne quid infamandi causa fiat*

³⁴ To se jasno daje iščitati iz Ulpijanova odlomka (D. 47,10,15,46) u kojemu se, obrađujući pitanje konkurencije između *actio iniuriarum* i *actio legis Aquiliae* u povodu *verberare* tuđeg roba (slučaj tzv. posredne injurije) reguliranog ediktom *de iniuriis quae servis fiunt* (poblize o tome *vide infra*), poziva na Labeovo mišljenje prema kojemu se isključuje mogućnost da prvospomenuta tužba konzumira drugu – točnije rečeno, dopušta njihovu konkurencija zbog različitosti tužbenih ciljeva: *actio legis Aquiliae* odnosi se na namjerno naneseći *damnum*, a *actio iniuriarum* na *contumelia*. U vezi s općeprihvaćenim stavom o klasičnom izjednačavanju *iniuria* s *contumelia* vidi Eisner, B.; Horvat, M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948., str. 460.

³⁵ Dokaz da Labeo *contumelia* nije shvaćao samo u objektivnom smislu, već da je za podizanje tužbe u povodu *iniuria apud praetorem* pretpostavljao namjerno djelovanje, pruža Paulov odlomak sadržan u *Coll.* 2,5,1. Tome odgovara i Ulpijanovo svjedočanstvo prema kojemu je dokaziv kriterij namjernog djelovanja kod Labea bio sadržan u subjektivnom formuliranju *facere aliquid contumeliae causa* (D. 47, 10,13,4), voljnom elementu koji je svakako bio potrebna, ali ne i isključujuća okolnost za postojanje injurije; usp. Raber, F., *Grundlagen klassischer Injurienansprüche*, Wien-Köln-Graz, 1969., str. 148 – 149; Wittmann, *Die Körperverletzung*, str. 23 – 25.

³⁶ U tom smislu valja spomenuti Ulpijanov odlomak u D. 47,10,13,4 iz kojeg jasno proizlazi da se već sam Labeo suprotstavio prevelikom rastezanju pravne zaštite proistekle iz tog izjednačavanja: naime, sprečavanje širenja ugleda neke osobe, za razliku od umanjenja njegova dobrog glasa, prema Labeovu mišljenju ne predstavlja djelovanje *contumelia causa* kao kriterij mjerodavan za dodjeljivanje *actio iniuriarum*.

³⁷ *Noct. Att.* 20,1,13; 20,1,37-38; vidi također 16,10,8.

suvišan jer je u povodu slučajeva koje je obuhvaćao zadržana opća pretorska tužba protiv injurije³⁸, u slučajevima injurije uvedena je uz postojeću decemvirsku fiksnu novčanu kaznu od 25 asa, utuživu u legisakcijskom postupku s *legis actio per iudicis arbitrive postulationem – actio iniuriarum aestimatoria*³⁹, odnosno sudbena procjena novčane sume koju bi počinitelj bio obvezan platiti povrijeđenoj osobi⁴⁰, te je određeno da se odluka o odgovornosti i proporcionalnoj i pravednoj novčanoj sumi treba prepustiti kolegiju rekuperatora.⁴¹ Dakle, bila

³⁸ Ulp. *lib. 77 ad ed.* u D. 47,10,15,26: *Hoc edictum supervacuum esse Labeo ait, quippe cum ex generali iniuriarum agere possumus. Sed videtur et ipsi Labeoni (et ita se habet) praetorem eandem causam secutum voluisse etiam specialiter de ea re loqui: ea enim, quae notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta.*

³⁹ To proizlazi iz Ulpijanova citiranja – *Pactor edixit: qui agit iniuriarum certum dicat quid iniuriae factum sit* (D. 47,10,7pr.), a potvrđuju i Paulove riječi *Qui autem iniuriarum inquit agit, certum dicat quid iniuriae factum sit et taxationem ponat non minorem quam quanti vadimonium fuerit* (Coll. 2,6,1). Analizom navedenih, ali i drugih svjedočanstava (Gell. *Noct. Att.* 20,1,13; 20,1,37-39; Gaj, *Inst.* 4,60; D. 47,10,15,26), Manfredini (*Contributi*, str. 156 – 172), slijedeći ideje Arangio Ruiza i Pugliesea, dolazi do drukčijeg zaključka o podrijetlu *actio iniuriarum*. Ustvrdivši nepostojanje pouzdanog indicija o postojanju *generale edictum de iniuriis aestimandis*, autor drži da ta tužba nema ediktalno već običajno podrijetlo proizašlo iz civilnog prava, odnosno arbitrove ovlasti da, na temelju *pacisci* Zakonika XII ploča (tab. VIII,2), procijeni štetu nastalu u povodu *membri ruptio*. Pritom autor ne odriče mogućnost da *actio iniuriarum* nazove s jedne strane pretorskom (jer joj je prirodu formule s kondemnacijskim nalogom ipak dao pretor na temelju svojeg *imperium*), a s druge strane ediktalnom (jer je u tom razdoblju upravo pretor proširio njezinu primjenu objavljivanjem nekolicine relevantnih edikata).

⁴⁰ U vezi s formulom *actio iniuriarum aestimatoria* pozivamo se na recentnu (pravnim i nepravnim vrelima temeljito elaboriranu) rekonstrukciju D. Mantovanija (*Le formule del processo privato romano. Per la didattica delle Istituzioni di diritto romano*, Padova, 2007., str. 74 – 75 /br. 84/) koja glasi: *C. Aquilius ... L. Octavius recuperatores sunt. Quod A. Agerio pugno mala percussa est a N. Negidio dolove malo N. Negidii factum est ut percuteretur, quantum ob eam rem bonum et aequum recuperatoribus videbitur N. Negidium A. Agerio condemnari, tantam pecuniam dumtaxat sestertium X milia recuperatores N. Negidium A. Agerio condemnanto; si non paret absolvunt.*; usp. Lenel, O., *Das Edictum Perpetuum*, Leipzig, 1927., str. 398 – 399; Selb, W., *Die Formel der Iniurienklage*, Acta Juridica, 1978., str. 29 – 37.

⁴¹ Vidi Gell. *Noct. Att.* 20,1,13; 20,1,37; posebice Cic. *De inv.* 2,59-60 (za kritički komentar vidi Manfredini, *Contributi*, str. 214 – 216). Inače, *recuperatoria iudicia* su, prema Gajevoj diobi sudskih sporova (*Inst.* 4,103), ulazili u kategoriju *iudicia imperio continentia*, odnosno u sporove koji se zasnivaju na ovlaštenju magistrata, i to zbog činjenice da je stranac bila neka od stranaka ili sudac, i zbog činjenice da nije sudio *iudex unus*, nego vijeće od pet ili sedam *recuperatores* (Gaj, *Inst.* 4,105) koji nisu bili vezani uz strogo *ius civile*, već su sudili prema *ius gentium* te je njihov postupak bio neformalniji, sumarniji i brži od redovitog sudskog postupka (s mogućnošću ponovnog pokretanja postupka o istom spornom pitanju, vidi Gaj, *Inst.* 4,106). Premda

je riječ o novom i dodatnom pravnom lijeku, odnosno o honorarno (ne civilno) pravno utuživoj obvezi⁴² koja bi se realizirala u formularnom (ne legisakcijskom) sudskom postupku, i to već predebutskog razdoblja.⁴³

su izvorno, tijekom 4. i 3. st. pr. n. e., rješavali sporove povezane s provedbom onodobnih međudržavnih ugovora te one među strancima, vrlo su brzo zbog navedenih ovlasti počeli rješavati i sporove među Rimljanima tako da su potkraj republike i početkom principata rješavali raznovrsne sporove iz sfere javnog i privatnog prava, a posebice o statusnim pitanjima; zatim one u povodu *actio iniuriarum aestimatoria* (npr. u slučajevima *pulsationes* među građanima), one u povodu odnosa u vojnom taboru ili u provincijama (npr. prema *lex Ursonensis* u slučaju kršenja *leges theatrales* /gl. CXXV-VI/, zanemarivanja sakralnih rituala /gl. CXXVIII/, magistratskog nepoštovanja odluka provincijskog senata /gl. CXXIX/, tajnih izbornih dogovora /gl. CXXXII/) i dr.; vidi Wenger, P., s. v. *Reciperatio*, RE, bd. 7, Stuttgart, 1937., str. 405 – 433; Eisner, Horvat, *Rimsko pravo*, str. 53 – 54, 547 – 548; Kaser, M., *Das römische Zivilprozessrecht*, München, 1966., str. 144; Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Zagreb, 1975., str. 473 – 474; Manfredini, *op. cit.*, str. 202 – 216. U vezi s isključivom nadležnosti *iudex unus* u povodu *actio iniuriarum* u klasično doba vidi Gaj, *Inst.* 3,224; Paul. *Sent.* 5,4,7; *Coll.* 2,2,1; D. 47,10,15,39; 47,10,17,2; 47,10,17,5-6; 47,10,16; Hor. *Sat.* 2,1,84.

⁴² Premda je Gaj oprezno agnostičan jer u Institucijama (3,224) ne tvrdi da je *actio iniuriarum* uobličio pretor, odnosno utemeljio na nekom ediktu, Paul (*Coll.* 2,5,5) i Ulpijan (D. 47,10,5,6) govore o *honoraria* odnosno *praetoria* tužbi. Uzmemo li u obzir i Paulov odlomak prema kojemu bi *actio iniuriarum aestimatoria* bila uvedena *moribus* (*Sent.* 5,4,6-7: *Iniuriarum actio aut lege aut more aut mixto iure introducta est. Lege duodecim tabularum...Moribus, quotiens factum pro qualitate sui arbitrio iudicis aestimatur...*), složili bismo se s Puglieseom (*Studi*, str. 107 – 108) da je samo riječ o dvama različitim “profilima”: dok se u *Collatio* razmatra neposredni izvor *actio* u formalnom smislu te ima na umu djelo pretora, *Sententiae* se odnose na proces povijesne formacije različitih lijekova protiv *iniuria*, tj. razmatraju njihov izvor u povijesnom smislu.

⁴³ Naime, tek kod Gaja (*Inst.* 3,224; vidi također Paul. u *Coll.* 2,5,5) nalazimo dokaz o ukidanju formalnog važenja decemvirske *lex iniuriae* koje je uslijedilo postupno, odnosno *consuetude contra legem*. Da je bila riječ o formularnom sudskom postupku koji se – kao alternativno procesno sredstvo uz postojeći legisakcijski postupak – mogao pokrenuti već u razdoblju nakon donošenja edikta (kraj 3. i početak 2. st. pr. n. e.) pa do donošenja *lex Aebutia* (120 – 150 g. pr. n. e.), potvrđuju i Plautovi odlomci: ponajprije oni iz *Asinaria* (371-2: *...pugno malam si tibi percusso, caveto ne suscenseas...*), djela (u vezi s datacijom *vide supra*) koje pruža najstariji, onodobni dokaz ogleadne formule pretorske tužbe zbog injurije (*Quod Aulo Agerio pugno mala percussa est*. Vidi također Sen. *De ben.* 2,35,2; Suet. *Vitell.* 7,4; Gaj, *Inst.* 4,60), ali ne manje znakovito i odlomci iz djela *Rudens* (1282) i *Bacchides* (270) koji spominju rekuperatorski postupak (premda izvan područja injurije) i prije 171. g. pr. n. e.; usp. Wittmann, *Die Körperverletzung*, str. 14, 25 – 29; *contra* vidi Manfredini, *Contributi*, str. 155 i bilj. 15 – 16. Donekle slično misli Pugliese (*Studi*, str. 100 – 106), koji smatra da je i nakon donošenja pretorskog edikta *de iniuriis aestimandis* moguća *legis actio*, odnosno legisakcijski postupak pokrenut u povodu injurije s ciljem da se počinitelja osudi na plaćanje novčane sume koju bi rekuperatori u konkretnom slučaju procijenili kao *bonum et aequum*.

Premda vrela u vezi s obrascima formule *actio iniuriarum* nisu ohrabrujuća – ne samo da su malobrojna, nego i potječu iz kasnijeg razdoblja, a sadržana su u disperzivnim razmatranjima klasičnih pravnika – sa sigurnošću se može tvrditi da ta tužba nije sadržavala *intentio*, a da je *demonstratio* ustvari bila pretorov objektivno stilizirani (započet s *quod* i glagolom u indikativu prošlom, nikad sa *si paret...*) te prema njegovoj prosudbi dovoljno konkretiziran i injuriozno uvjerljiv tužitelj prikaz činjeničnog stanja kao poblize određeni predmet spora.⁴⁴ Takva *demonstratio* – povezana s kondemnacijskim nalogom baziranim na *bonum et aequum*, koji pak slijedi alternativno postavljena klauzula *si non paret absolvito* – bila je polazište za rekuperatore koji su najprije morali provesti pravnu procjenu, odnosno utvrditi je li doista izvršen čin u njoj naveden te predstavlja li taj čin injuriju nanesenu tužitelju, kako bi zatim mogli provesti i novčanu procjenu, odnosno izreći *condemnatio*.⁴⁵ Nadalje, bilo je uobičajeno da tužitelj pred pretorom izjavi kakvu procjenu smatra najprikladnijom konkretnim okolnostima pretrpljene povrede, pa bi pretor taj iznos unosio kao *taxatio* (s pomoću *dumtaxat* klauzule) u *condemnatio* tužbene formule, a rekuperatori ga prilikom *aestimatio* te eventualne osude ne bi smjeli prekoračiti, već samo umanjiti (*condemnationem minuere*) ako im se tužitelj zahtjev učini neprihvatljivim.⁴⁶

⁴⁴ O tome svjedoči Gaj kada u svojim Institucijama (4,60) kaže da će zbog *plus petitio* izgubiti spor i onaj koji *aut si is, cui pugno mala percussa est, in actione iniuriarum etiam aliam partem corporis percussam sibi demonstraverit*, a potvrđuje i Paul (*Coll.* 2,6,1-5), koji uz primjer *demonstratio* (*Coll.* 2,6,4: *Quod Aulo Agerio mala pugno percussa est*) iznosi i onaj za injuriozno djelovanje *infamandi causa* (*Coll.* 2,6,5: *Quod Numerius Negidius illi libellum misit Aulo Agerio infamandi causa*). U vezi s ostalim svjedočanstvima svakako treba uputiti na Ulpijanov komentar sadržan u D.47,10,7,1 i § 4. Vidi također izraze sadržane u D. 47,10,5pr.; 47,10,7,8; 47,10,8; Sen. *De benef.* 2,35,2; *De contr.* 10,1,9; Suet. *Vitell.* 7. Za rekonstrukciju cjelokupne formule *vide supra* bilj. 40.

⁴⁵ Analizirajući strukturu formule *actio iniuriarum aestimatoria*, Pugliese (*Studi*, str. 83 – 96) ističe da postojanje *demonstratio* (inače obilježja civilnopravnih, obveznih tužbi s *intentio incerta*), a izostanak *intentio in factum* (obilježja mnogih pretorskih tužbi), kao i drugih elemenata formule (npr. *fictio* ili premještanja subjekata) kojima pretor proširuje sferu primjene civilnih tužbi, tu tužbu čini posebnom vrstom pretorske tužbe.

⁴⁶ Što se tiče načina određivanja i visine *taxatio* (tj. najvišeg iznosa do kojeg tuženi može biti osuđen), iz Paulovih (*Coll.* 2,6,1) i Gajevih (*Inst.* 3,224; 4,184-186) svjedočanstava proizlazi da nakon tužiteljeve, kalumnijskom prisegom osigurane, procjene vrijednosti spora slijedi određivanje tzv. dilacijskog *vadimonium* (tj. odgovodnog tuženikovog stipulacijskog jamstva da će pristupiti nastavku postupka *in iure* posvećenom litiskontestaciji o *actio iniuriarum*, a u suprotnom platiti *summa vadimonii* na temelju osude rekuperatora imenovanih već pri prvom pojavljivanju *in iure*) koji, u iznosu polovice te vrijednosti, ali nikako višem od 100.000 sestercija, predstavlja donju granicu za *taxatio*. Više vidi u: Kaser, *Das römische*, str. 167 – 170, 242; von Lübtow, *Zum römischen*, str. 147 – 150; D. Nörr, *Zur taxatio bei der actio iniuriarum*,

Što se tiče ostalih karakteristika *actio iniuriarum aestimatoria*, klasična vrela svjedoče da je bila riječ o striktno osobnoj tužbi penalnog karaktera. Naime, zbog shvaćanja da se kod nje uvelike zadržalo značenje privatne osвете za strogo osobnu povredu, bila je ne samo pasivno (kao ostale osobne tužbe), već i aktivno nenasljediva tužba, te je zajedno s *actio sepulcri violati* tvorila skupinu *actiones vindictam spirantes*.⁴⁷ Premda je kompenzacija za pretrpljenu povredu osobnosti bila novčanog karaktera, rimski je pravници nisu smatrali dijelom tužiteljeve imovine, odnosno predmetom nasljeđivanja prije litiskontestacije izvršene u povodu *actio iniuriarum*.⁴⁸ Sukladno tome, infamija je – prema Gajevu pozivanju na slovo pretorskog edikta – stizala ne samo osuđenoga za injuriju, nego čak i osobe tužitelja i tuženoga koji bi sklopili sporazum kojim se odustaje od tužbe, a do kojega bi najvjerojatnije došlo tuženikovim potkupljivanjem tužitelja.⁴⁹ Na kraju se treba osvrnuti i na pitanje zastarijeva li pravo na podizanje *actio iniuriarum aestimatoria*. Pođemo li od činjenice da je bila riječ o pretorskoj tužbi, prema Gajevoj diobi tužbi zastarijevala bi protekom jednogodišnjeg roka⁵⁰, o čemu izričito svjedoči jedan Dioklecijanov reskript iz 290. g.⁵¹ Međutim, opravdanu sumnju u vezi s jednogodišnjim zastarnim rokom *actio iniuriarum* bude s jedne strane upravo postklasično podrijetlo spomenutog reskipta kao izraza nepravničkog promišljanja te njegov specifičan sadržaj ograničen samo na slučaj (najvjerojatnije nenamjernog) *convicium* kao jednog od poslije pretorski konfiguriranih injurioznih činjeničnih stanja⁵², a s

Historiae iuris antiqui, bd. 3, Aschaffenburg, 2003., str. 2081 – 2093. A. D. Manfredini (*Quod edictum autem praetorum de aestimandis iniuriis*, Illecito e pena privata in età repubblicana, Napoli, 1992., str. 82 – 88), međutim, *radimonium* drži obvezatnim samo u sporu u povodu *iniuria atrox*, ne posvećujući pritom dovoljno pažnje njegovu odnosu s *taxatio*.

⁴⁷ Vidi Gaj, *Inst.* 4,112; D. 37,6,2,4 (Paul.). U prilog eventualne aktivne nasljedivosti *actio iniuriarum*, u slučaju ako je za života povrijeđenoga već bila izvršena *litis contestatio*, mogao bi svjedočiti Ulpijanov odlomak *lib. 5 de Censibus*, sačuvan u D. 44,7,26.

⁴⁸ Tako svjedoče Ulpijanove riječi iz *lib. 34 ad Sab.* sadržane u D. 47,10,28: *Iniuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam litem contestemur*.

⁴⁹ Vidi Gaj, *Inst.* 4,182; usp. Gaj: *Institucije*, Beograd, 1982., prijevod O. Stanojević, str. 319, bilj. 81. Vidi također D. 3,2,1 (Jul.); 47,10,7pr. (Ulp.); *Lex Irnitana*, cap. 84.

⁵⁰ Vidi Gaj, *Inst.* 4,110-1; vidi također D. 44,7,35 (Paul.); usp. Lenel, *Das Edictum*, str. 399; Zimmermann, *The Law*, str. 1061 i bilj. 95.

⁵¹ *Cod.* 9,35,5: *Si non convicii consilio te aliquid iniuriosum dixisse probare potes, fides veri a calumnia te defendit. Si in rixa inconsulto calore prolapsus homicidii convicium obiecisti et ex eo die annus excessit, cum iniuriarum actio annuo tempore praescipta sit, ob iniuriae admissum conveniri non potes.*

⁵² Budući da je utvrđena interpoliranost Ulpijanovih odlomaka (D. 47,10,7,6 i 2,12,3pr.) u kojima se govori, premda prilično neodređeno pa i nedosljedno, o *iniuria tempore abolita*, Dioklecijanov reskript ostaje jedino vrelo koje bi moglo potkrijepiti

druge strane egzemplifikatorna priroda Gajeve napomene da pretorska *actio furti manifesti* ne zastarjeva koja bi mogla, povezana s činjenicom da obje tužbe vuku korjene iz decemvirske deliktne regulacije, ukazivati i na nezastarivost *actio iniuriarum aestimatoria*.⁵³

Premda taj edikt, često nazivan i *edictum generale*, ne sadržava točan opis činjeničnog stanja injurije, općeprihvaćeno je mišljenje da se u tom smislu nastavlja na decemvirsku *iniuria*⁵⁴, s otvorenom mogućnošću njezine izmjene u subjektivnom pogledu. Naime, ne valja izgubiti iz vida činjenicu da je uvođenje rekuperatorskog postupka bilo potaknuto ponašanjem L. Veracija (ali i drastičnom devalvacijom)⁵⁵ u kojemu je osim hotimičnog nanošenja tjelesne povrede sadržana i namjera da se provocira javnost, ni činjenicu da je sam edikt primijenio niz apstraktnih pojmova (*adversus bonos mores*⁵⁶, *aequitas actionis*⁵⁷) za kojima su poslije klasični pravnici mogli posegnuti pri rješavanju raznovrsnih problema u vezi s identificiranjem injurije, odnosno njezina pojmovnog proširenja preko granica tjelesne ozljede.

postojanje termina zastare kada je riječ o *actio iniuriarum*; vidi Puglieseovu (*Studi*, str. 109 – 114) analizu s pozivanjem na starije romaniste (Lenela, Biondija, Pringsheim, Wlassaka) u vezi s neautentičnošću spomenutih odlomaka.

⁵³ Vidi Gaj, *Inst.* 4,112. Analizom spomenutih (ali i drugih) vrela Pugliese (*Studi*, str. 113 – 114) dolazi do specifičnog, posrednog zaključka kojim ujedno potvrđuje svoj stav o *actio iniuriarum* kao posebnoj vrsti pretorske tužbe (*vide supra* bilj. 43). Naime, ako se početkom klasičnog doba govorilo o jednogodišnjem zastarnom roku za *actio iniuriarum*, autor drži da se to odnosilo samo na slučajeve u kojima se ona temeljila na jednom od posebnih edikata (*de convicio, de adtemptata pudicitia, ne quid infamandi causa fiat*), a ne i na “generalnu” *actio iniuriarum*. Autor pritom dodaje da se o zastari može govoriti samo nakon završetka procesa asimilacije “generalne” *actio* s tim specijalnim tužbama, a najkasnije u Justinijanovom pravu; usp. Fernández, E. R., *Sanción de las “iniuriae” en el derecho clásico*, Derecho romano de obligaciones. Homenaje al profesor José Luis Murga Gener, Madrid, 1994., III, str. 821.

⁵⁴ U tom pogledu Pugliese (*Studi*, str. 66) i Simon (*Begriff*, str. 177) drže da se pod *iniuriae aestimandae* već od donošenja edikta razumijevaju ne samo *iniuria* Zakonika XII ploča, nego i *ossis fractio* i *membri ruptio*; slično, vidi Plescia, *The development*, str. 281 – 282; različito, usp. Wittmann, *Die Körperverletzung*, str. 25 i bilj. 3.

⁵⁵ Zbog procesa devalvacije novca, koja je za vrijeme II. punskog rata dosegla vrhunac gubitkom 70 % vrijednosti asa, odnosno uvođenjem *denarius* te njegovim izjednačavanjem s 10 sekstantalnih asa, vrijednost decemvirske kazne od 25 asa pred kraj tog rata iznosila je manje od 1 eura.

⁵⁶ Vidi Paul. u *Coll.* 2,5,2: *Commune omnibus iniuriis est, quod semper adversus bonos mores fit idque non fieri alicuius interest*. Vidi također Paul. u D. 47,10,33. U vezi s eksplicitnim zahtjevom za djelovanjem *adversus bonos mores* kod triju specijalnih edikata *vide infra* kod *edictum de convicio*, *ed. de adtemptata pudicitia* i *ed. de iniuriis quae servis fiunt*.

⁵⁷ Primjerice, vidi D. 47,10,11,1 (Ulp.); 25,4,1,8 (Ulp.); 47,10,18pr. (Paul.); 44,7,34pr. (Paul.); 48,7,4,1 (Paul.).

Daljnji korak u procesu pretorskog oblikovanja pojma injurije predstavlja proglašenje, najvjerojatnije u drugoj polovici 2. st. pr. n. e.⁵⁸, *edictum de convicio*. Tim ediktom je – prema Ulpijanovu doslovnom citiranju⁵⁹ te nastavnom komentiranju⁶⁰ – koncert pogrda (kao objektivna povreda *boni mores*)⁶¹ glasno (*cum vociferatione*) i javno (*in coetu*) upućenih od strane većeg broja osoba⁶², a s namjerom da se određenu osobu, suprotno dobrim običajima, izvrgne infamiji ili omrazi (kao subjektivni, konstitutivni element), uključen u pojam injurije⁶³ te je sankcioniran pretorskim obećanjem *actio iniuriarum aestimatoria*⁶⁴, odnosno novčanom kaznom koja bi se jednom *iudex* (a ne kolegiju *recuperatores*) činila *iustum et aequum*.⁶⁵ Bila je riječ, dakle, o javno i suprotno dobrim običa-

⁵⁸ Vidi Plescia, *The development*, str. 282 – 283; usp. *infra* bilj. 65.

⁵⁹ Ulp. *lib. 77 ad ed.* u D. 47,10,15,2: *Ait praetore: qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicitur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo.*

⁶⁰ Komentirajući pretorski edikt *de convicio* Ulpijan najprije daje etimološku definiciju pojma *convicium* iz koje jasno proizlazi da je za *convicium* (sadržajno još neodređen) bilo karakteristično vrijeđanje počinjeno od strane većeg broja osoba (D. 47,10,15,4), da bi u §§11 – 12 istog odlomka uvođenjem *sive-sive* rečenice omogućio postojanje *convicium* počinjenog od samo jedne osobe, ali ono što je važnije jest činjenica da – tvrdnjom kako postoje *maledicta* koja se moraju ocijeniti kao *infamandi causa factum* – verbalnu injuriju povezuje isključivo uz edikt o *convicium*.

⁶¹ Slažemo se s R. Wittmannom (*Die Entwicklungslinien der klassischen Injurienklage*, ZSS, 91/1974, str. 309 – 313) koji, analizirajući ulpijansko-labeovsko tumačenje edikta (D. 47,10,15,5-6: *Sed quod adicitur a praetore “adversus bonos mores” ostendit non omnem in unum collatam vociferationem praetorem notare, sed eam, quae bonis moribus improbat quaeque ad infamiam vel invidiam alicuius spectaret...*), a uz to se oslanjajući se i na Plautove (*Bacchides* 873 – 874; *Mostellaria* 603 – 605, 615 – 617) te Horacijeva (*Sat.* I,9) odlomke, pod izrazom *convicium alicui facere adversus bonos mores* razumijeva slučajeve nedopuštene samopomoći putem “apela javnosti” (npr. dovođenje susjeda, huškanje stranaca i sl.), za razliku od slučajeva *convicium secundum bonos mores* kada je riječ o izazivanju okupljanja gomile te galami pri obavljanju dopuštene samopomoći (npr. kod *manus iniectio*). Suprotno, Raber (*Grundlagen*, str. 24 – 26, 82) polazi samo od objektivnog razumijevanja povrede dobrih običaja, ne razabirući iz riječi *adversus bonos mores* i subjektivni element, odnosno namjeru da se oni povrijede verbalnim činom uvrede časti i ugleda rimskog građanina.

⁶² Pokušavajući rekonstruirati sliku čina obuhvaćenog tim ediktom, Raber (*Grundlagen*, str. 27 – 30) analizira Ulpijanov odlomak (D. 47,10,15,12) i Gajev odlomak (D. 47,10,34) te zaključuje da *convicium* u klasično doba nije nužno morao počiniti veći broj osoba.

⁶³ Rano uključivanje *convicium* u poimanje injurije potvrđuju nam i odlomci *Auct. ad Herenn.* (II, 26,41 i IV,25,36) i Ulpijanov odlomak (D. 47,10,15,3) u kojemu se taj učeni pravnik poziva na Labeovu konstataciju da *convicium* tvori *iniuria*.

⁶⁴ U vezi s rekonstrukcijom tužbene formule vidi Lenel, *Das Edictum*, str. 400.

⁶⁵ Uvažavajući mišljenje P. Watsona (*Law Making in the Later Republic*, Oxford. 1974., str. 31 – 62) da su pretori u prvih sto godina svoje pravno-stvaralačke djelatnosti

jima počinjenoj, namjernoj te isključivo verbalnoj uvredi časti i dostojanstva rimskog građanina, zaštićenoj pretorskom *actio in factum* s formulom koja je bila *bonum et aequum concepta*.

Sljedeći korak u pretorskom proširenju poimanja injurije kao hotimičnog čina izvan područja tjelesnih ozljeda predstavlja *edictum de adtemptata pudicitia*. Premda o vremenu objavljivanja⁶⁶, kao ni o izvornom tekstu edikta, nemamo izričitih dokaza, iz komentara klasičnih pravnika (ponajprije Ulpijana)⁶⁷ te Lenelove rekonstrukcije edikta⁶⁸ proizlazi da je pretor pružio pravnu zaštitu čestitosti majke obitelji (*materfamilias*), nedoraslog mladića (*praetextatus*) ili dje-

modificirali ponajprije pravila sudskog postupka i decemvirske sankcije, a samo indirektno intervenirali u sferu materijalnog prava (dodjeljivanjem odgovarajuće *actio in factum*), Plescia (*The development*, str. 281 – 283) smatra da je upravo edikt *de convicio* – pružanjem pravnog temelja za *actio iniuriarum aestimatoria* u povodu povrede časti i ugleda rimskog građanina – najstariji primjer edikta kojim su pretori u posljednjih 125 godina svoje djelatnosti počeli i direktno modificirati, odnosno razvijati materijalno pravo.

⁶⁶ S obzirom na strogost moralnih načela koja se dade iščitati iz triju činjeničnih stanja obuhvaćenih ediktom (potkrijepljeno u Plautovom */Merc. 404; Amph. 929-30/* uporabom izraza *comes* u značenju ženina pratioca čuvara njezine *pudicitia*), a uzimajući u obzir i općeprihvaćen stav prema kojemu se izrazom *turpitudine* – iz definicije injurije sadržane u *Auct. ad Herenn. (IV,25,35)* koja, uz *pulsatio* i *convicium* (vidi II, 26,41), obuhvaća i injuriju koja *aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violant* – razumijevalo (oko 85. g. pr. n. e) ponajprije (premda ne i isključivo) slučajeve *pudicitiam adtemptare* (vidi Pugliese, *Studi*, str. 56 – 57 i bilj. 1; von Lübtow, *Zum römischen*, str. 156 – 157, 167; Wittmann *Die Körperverletzung*, str. 30 – 31 i bilj. 26 – 28; Daube, D., *Ne quid infamandi causa fiat. The Roman Law of Defamation*, Collected Studies in Roman Law, bd. I, Frankfurt am Main, 1991., str. 465 – 500), smatramo opravdanim držati da je *edictum de adtemptata pudicitia* bio objavljen u prvoj polovini 2. st. pr. n. e. U vezi s argumentacijom za tezu o nepostojanju edikta vidi Katančević, A., *Iniuria alteri facta pretklasičnog rimskog prava*, *Anali PFB*, 1/2010, str. 297 – 298 i bilj. 33.

⁶⁷ Ulpijan u odlomku *77 lib. ad ed.* (sadržano u D. 47,10,15,15-24) niti citira taj edikt *ad verbum* niti naznačuje o kojem je ediktu riječ. Izlaganje ediktalne materije počinje tvrdnjom o nepostojanju injurije u slučaju *appellare* i *comitem abducere* djevojke (ili majke obitelji) odjevene kao robinja ili prostitutka (§ 15). Zatim slijedi pravnikovo određenje (s pozivom na Labeovo mišljenje) pojmova *comes*, odnosno *comitem abducere* (§§ 16 – 21), da bi odlomak završio određenjem *adsectari* kao čina koji mora biti počinjen s namjerom da se povrijede dobri običaji (§§ 22 – 23). U vezi s *comitem abducere* vidi *Coll. 2,5,4 (Paul.)*; u vezi s *adsectari* vidi Gaj, *Inst. 3,220*; u vezi s analizom Ulpijanovog odlomka vidi Raber, *Grundlagen*, str. 39 – 56, 126; *contra*, Wittmann, *Die Entwicklungslinien*, str. 319 – 320.

⁶⁸ Prema Lenelovoj rekonstrukciji (*Das Edictum*, str. 400), edikt bi glasio: *Si quis matrifamilias aut praetextato praetextatae comitem abduxisse sive quis eum eamue adversus bonos mores appellasse adsectatus esse dicitur*.

vojke (*praetextata*) od uvredljivih napada (*pudicitiam adtemptare*)⁶⁹ koji su morali biti sadržani u silovitom odvođenju njihovih (u javnosti obvezatnih) pratioca (*comitem abducere*) kao objektivnoj povredi morala⁷⁰ ili u njihovu zazivanju (*appellare*) ili ustrajnom slijeđenju (*adsectari*) namjerno počinjenim *adversus bonos mores*. Bila je riječ, dakle, o svjesnim napadima na čestitost najosjetljivijih kategorija rimskog republikanskog društva koje je pretor kao zaštitnik javnog morala bio ponukan sankcionirati te pružanjem *actio iniuriarum aestimatoria* proširiti granice utužive injurije.

Konačni pečat pretorskom poimanju injurije kao isključivo hotimičnom činu predstavlja edikt *ne quid infamandi causa fiat* proglašen najvjerojatnije u 1. st. pr. n. e.⁷¹ Prema Ulpijanovim riječima⁷² pretor je ediktom zabranjivao

⁶⁹ Premda se izraz *pudicitiam adtemptare* – kao generalni pojam koji supsumira tri alternativno postavljena činjenična stanja (*comitem abducere*, *appellare*, *adsectari*) – susreće samo u Lenelovoj rekonstrukciji predmetnog edikta (usp. Wittmann, *Die Körperverletzung*, str. 30 – 31 i bilj. 29; Polay, *Iniuria*, str. 113), napad na čestitost spomenutih objekata kao *differentia specifica* susrećemo već kod Ulpijana pri razgraničenju *appellare* od *convicium* (D. 47,10,15,21). U tom kontekstu svakako valja spomenuti i dva odlomka – Ulpijanov u D. 47,10,9,4 i Paulov u D. 47,10,10 – iz kojih proizlazi da se pod pojmom *pudicitiam adtemptare* (kao injurijom) razumijevao namjerni čin (pa makar ostao u pokušaju kao kod Ulpijana) koji se smatrao dovršenim postizanjem svrhe, točnije rečeno obeščaćenjem (*inpudicus fieri*) napadnute osobe (kako to Paul izriječno *Adtemptari pudicitia dicitur, cum id agitur, ut ex pudico inpudicus fiat.* definira).

⁷⁰ Objasnjavajući izraz *comes* kao osobu koja prati drugoga i s njim je u društvu, Ulpijan (D. 47,10,15,16-20) se poziva na Labeovu (§§ 16 – 17) definiciju prema kojoj je riječ o osobi (robu ili slobodnjaku, muškarcu ili ženi, uključujući i učitelja) kojoj je određeno nekoga slijediti s ciljem čuvanja ili družbovanja, pri čemu samo dovršen čin silovitog odvođenja takve osobe (počinjen javno ili privatno) predstavlja injuriju. Proširujući krug odgovornih i na osobe koje samo pozivaju (neprirodnim ili zavodljivim prijedlozima) ili slijede pratioca, Ulpijan naglašava da je riječ o napadu na čestitost (*ne o convicium*) koji *per se* znači objektivnu povredu dobrih običaja.

⁷¹ Iz Ulpijanova odlomka *lib. 77 ad ed.* u D. 47,10,15,32 (*vide infra*, bilj. 77) jasno proizlazi da je edikt postojao već u doba kasnorepublikanskog, prema nekim mišljenjima (uz Q. M. Scaevolu) najvažnijeg, učenog pravnika Servija Sulpicija Rufa (vidi Wittmann, *Die Körperverletzung*, str. 32), a Plescia (*The development*, str. 283) dodaje da to nije bilo prije objavljivanja *Rhet. ad Herennium* (86 – 62. g. pr. n. e.). O Serviju (konzul 63. pr. n. e.) kao pretoru koji je 65. g. pr. n. e. vodio jednu *quaestio de peculatu*, vidi Cic. *Pro Murena* 35; 42; usp. Kunkel, W., *Herkunft und soziale Stellung der römischen Juristen*, Weimar, 1952., str. 25. Osim toga, u vezi s vremenom nastanka edikta u literaturi se spominju, s jedne strane već 200. g. pr. n. e., a najkasnije 100 g. pr. n. e. (vidi Daube, *Ne quid*, str. 466), a s druge strane samo augustovsko-labeovsko razdoblje (Raber, *Grundlagen*, str. 75).

⁷² Ulp. *lib. 77 ad ed.* u D. 47,10,15,25: *Ait praetor: "ne quid infamandi causa fiat. si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam."* Usp. Lenel, *Das Edictum*, str. 401.

– pod prijeljnom provođenja *animadversio* (ili *causa cognitio*), odnosno vlastita svojevrsnog istraživanja postojanja pravno relevantne infamije kao temelja za odobrenje *actio iniuriarum aestimatoria*⁷³ – bilo kakvu radnju poduzetu s namjerom da se drugoga okleveta, odnosno naškodi njegovu dobrom glasu u društvu. Pritom pretor, prema Ulpijanovu tumačenju, nije zahtijevao objektivno ostvarenje željenog uspjeha, već samo uvjerljivu radnju koja će uzrokovati privid infamnosti (ali ne u pravnotehničkom smislu)⁷⁴ povrijeđene osobe.⁷⁵ Pretor je, dakle, eventualnog tužitelja pozivao da precizno definira radnju koju smatra uvredljivom kako bi on zatim mogao izvršiti njezinu sigurnu procjenu te je kvalificirati kao *iniuria* koja bi bila pravno relevantna i stoga obvezujuća za suca koji će odlučivati u povodu *actio iniuriarum aestimatoria*. Tim ediktom pre-

⁷³ U tom smislu govori Ulpijanov komentar u § 28 spomenutog odlomka (D. 47,10,15,28). Pretorove riječi “*si quis adversus ea fecerit, prout quaquare erit, animadvertam*” Ulpijan shvaća kao pretorovo razmatranje svih važnih okolnosti slučaja – *id est ut quodcumque eum moverit vel in persona eius qui agit iniuriarum actionem vel eius adversus quem agitur vel etiam in re ipsa, in qualitate iniuriae, non audiat eum qui agit.* – točnije rečeno osobnog karaktera tužitelja, prethodnog života tuženika, prirode uvredljive radnje, kao i osobitosti tužiteljeve uvrede.

⁷⁴ U vezi s određivanjem značenja *infamia* pri primjeni edikta prihvaćamo Kaserov stav (*Infamia und ignominia in der römischen Rechtsquellen*, ZSS, 73/1956., str. 224) da su se – zbog neusklađenosti zakonskih i ediktalnih lista infamije kao i zbog nepostojanja čvrstih mjerila cenzorske infamije – pod *infamandi causa factum* razumijevale bilo kakve radnje kojima se povrijeđenog namjeravalo izvrgnuti bilo kakvoj šteti, i to na način kako ih rimsko pravo ili/i cenzorski nadgledani rimski običaji vezuju uz umanjeње dobrog glasa u društvu; vidi također Raber, *Grundlagen*, str. 68 – 70. Drukčije misli Daube (*Ne quid*, str. 470 – 479) kada pokušava dokazati da je pretor pri sastavljanju edikta mislio restriktivno, tj. samo na one radnje koje su bile usmjerene na to da drugu osobu učine infamnom u tehničkom (bilo pretorskom bilo cenzorskom) smislu.

⁷⁵ U odlomku *lib. 77 ad ed.* u D. 47,10,15,27 Ulpijan je s jedne strane naglasio značenje subjektivnog kriterija djelovanja (*infamandi causa*), odnosno namjeru klevetanja potrebitu kod raznovrsnih verbalnih napada i napada na ugled druge osobe izvršenih bilo kakvom uvjerljivom, odnosno prikladnom radnjom (najprije navodi *ad invidiam* nošenje žalobne ili prljave odjeće ili neobrijane brade ili raščupane kose, zatim sastavljanje pjesme rugalice s njezinim oglašivanjem, kao i samo pjevanje takve pjesme */carmen conscribere vel proponere/*), a s druge strane učinio zanemarivim nastup namjeravanog uspjeha. Sukladan tome je i odlomak Venuleja Saturnina u kojemu se iznosi zabrana nošenja žalobne odjeće (*vestis mutatio* kao manifestacija simpatija prema optuženiku) u namjeri klevetanja tužitelja, pri čemu se takvo ponašanje dopušta samo onim tuženikovim bliskim srodnicima koji inače imaju pravo odbiti svjedočiti pred sudom (D. 47,10,39). Prema Witmanovu je mišljenju (*Die Entwicklungslinien*, str. 336 – 337) u kasnom klasičnom pravu ta prikladnost uvjerljive radnje (shvaćena u pravnotehničkom smislu infamije) pala u drugi plan. U vezi s objektivističkom analizom odlomka vidi Raber, *Grundlagen*, str. 56 – 62.

tor je, dakle, napustio kriterij tipizacije pojedinih konkretnih slučajeva injurije kako bi priskrbio pravnu relevantnost jednoj vrlo elastičnoj figuri kao što je to *infamia*.⁷⁶

Najstariji dokaz primjene edikta predstavlja, već od kasnorepublikanskog doba, točnije od doba učenog pravnika i pretora Servija Sulpicija Rufa⁷⁷, raspravljani slučaj navodnog hipotekarnog vjerovnika koji – znajući da dug ne postoji – objavljuje prodaju stvari kao zaloga (*proscriptio*), i to *infamandi causa*, odnosno s namjerom da kod trećih stvori predodžbu kako je riječ o insolventnom hipotekarnom dužniku, a time i infamnoj osobi.⁷⁸

⁷⁶ Polazeći od takvog karaktera edikta, Manfredini (*Contributi*, str. 189 – 196) drži da su udareni temelji ne samo proširenju sfere primjene *actio iniuriarum aestimatoria*, nego i promjene strukture njezine formule. Tako se *demonstratio* formule, koju autor razabire iz *Coll.* 2,6,5 (...*quod Numerius Negidius illi libellum misit Aulo Agerio infamandi causa*; vidi isto Lenel, *Das Edictum*, str. 401), prema njegovu mišljenju transformirala u definitivnu *Quod Ns Ns illi libellum misit (percuissit, convicium fecit comitem abduxit* itd.) *iniuriandi causa*. U vezi s argumentima za rekonstrukciju citirane tužbene formule iz *Coll.* 2,6,5 u *Quod Ns Ns capillum inmisit Ao Ao infamandi causa* vidi Daube, *Ne quid*, str. 465 – 467; *contra*, vidi Raber, *Grundlagen*, str. 73 – 77; usp. detaljniju te filološki potkrijepljenu analizu kod Wittmanna (*Die Entwicklungslinien*, str. 328 – 334), koji zastupa izvorni tekst *Coll.* 2,6,5 (*Quod Numerius Negidius illum inmisit Aulo Agerio infamandi causa*).

⁷⁷ *Ulp. lib. 77 ad ed.* u D. 47,10,15,32: *Item si quis pignus proscrisperit venditurus, tamquam a me acceperit, infamandi mei causa, Servius ait iniuriarum agi posse*. U vezi s činjenicom da su već kasnorepublikanski pravници odnosno *veteres* raspravljali o slučajevima u kojima jedna osoba poseže za imovinom druge iako zna da mu ona nije dužna, vidi također Gaj. *Inst.* 3,220 (*Iniuria autem committitur non solum cum quis pugno puta aut fuste percussus vel etiam verberatus erit, sed ... sive quis bona alicuius quasi debitoris sciens eum nihil sibi debere proscrisperit, ...*; Gaj u D. 47,10,19 (*Si creditor meus, cui paratus sum solvere, in iniuriam meam fideiussores meos interpellaverit, iniuriarum tenetur.*); *Ulp.* u D. 47,10,15,31 (*Si quis bona alicuius vel rem unam per iniuriam occupaverit, iniuriarum actione tenetur.*). U tom kontekstu svakako treba spomenuti i sljedeći, § 33 paragraf tog *Ulpijanovog* odlomka u kojemu je postavljeno generalno pravilo o odgovornosti osobe koja *infamandi causa* proglašava svojim dužnikom osobu koja to doista nije.

⁷⁸ U vezi s ostalim slučajevima koje klasični pravници navode kao primjere primjene edikta *Ne quid infamandi causa fiat* spominjemo *Ulpijanovog* odlomak u kojemu se poziva na *Papinijanovo* mišljenje o *iniuriarum damnatus* zbog tvrdnje da može prodati sudsku presudu, čime je sud prikazao potkupljivim te bacio sumnju na sučev dobar glas u društvu (D. 47,10,15,30), te konačno *Modestinovog* odlomak iz kojeg proizlazi da je protiv najmodavke *Seiae*, koja je neovlašteno zapečatila kuću odsutnog najmoprimca, bila dopuštena *actio iniuriarum aestimatoria* jer je to počinila *iniuriae faciendae gratia*, odnosno kako bi ga prikazala ne samo insolventnom, već i odbjeglom osobom (D. 47,10,20). Analizirajući i slučajeve na koje se edikt *Ne quid infamandi causa fiat* sigurno (ili barem vjerojatno) nije odnosio, Daube (*Ne quid*, str. 470 – 484) zaključuje

Osim navedena četiri temeljna edikta, slijedila su četiri edikta, moglo bi se reći dopunskog karaktera. Zanimajući nakratko redoslijed njihova donošenja, najprije ćemo se osvrnuti na dva edikta kojima su pretori na različite načine, kako prenosi Ulpijan; regulirali pravila u povodu injurije nanese osobama *alieni iuris* – slobodnim osobama pod vlašću *pater familias*⁷⁹ i robovima pod vlašću njihova *dominus*.⁸⁰ Naime, dok pretor u povodu injurije nanese slobodnoj osobi *alieni iuris* u ediktu *si ei, qui in alterius potestate erit, iniuriis facta esse dicitur* ne predviđa neko posebno činjenično stanje⁸¹, već samo objavljuje da će nakon vlastita istraživanja okolnosti (*causa cognita*) *filius familias* dodijeliti *actio iniuriarum* u slučaju nedostupnosti njegova *pater familias* ili *procurator*⁸², u povodu injurije nanese tuđem robu pretor u ediktu *de iniuriis quae servis fiunt*

da se edikt – premda postavljen sveobuhvatno, točnije rečeno bez pobližeg (objektiviranog) preciziranja zabranjenog ponašanja, a s naglaskom na namjeri počinitelja da se drugoga difamira – primjenjivao restriktivno, točnije rečeno sukladno suženoj, tehničkoj interpretaciji pojma *infamandi causa*.

⁷⁹ Ulp. *lib. 57 ad ed.* u D. 47,10,17,10: *Ait praetor: "Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicitur et neque is, cuius in potestate est, praesens erit neque procurator quisquam existat, qui eo nomine agat: causa cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicitur, iudicium dabo"*. Vidi također Lenel, *Das Edictum*, str. 402 – 403; usp. Kaser, *Das römische*, str. 148 – 149.

⁸⁰ Ulp. *lib. 77 ad ed.* u D. 47,10,15,34 i u § 43: 34. *Praetor ait: "Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicitur, in eum iudicium dabo. Item si quid aliud factum esse dicitur, causa cognita iudicium dabo"...43. Praetor ait: "Si quid aliud factum esse dicitur, causa cognita iudicium dabo". Proinde si quidem verberatus sit servus vel tormentis de eo quaestio habita est, sine causae cognitione iudicium in eum competit, si vero aliam iniuriam passus sit, non aliter competit quam causa cognita*. Vidi također Lenel, *Das Edictum*, str. 401; usp. Gaj, *Inst.* 3,222: *...servo autem ipsi quidem nulla iniuria intelligitur fieri, sed domino per eum fieri videtur*.

⁸¹ U svrhu primjera eventualnog ediktalnog činjeničnog stanja navodimo Paulov odlomak *lib. 19 ad ed.* (u D. 47,10,26) u kojemu se odgovornom za injuriju proglašava osoba koja bi *filius familias* učinila predmetom ismijavanja, točnije rečeno podrugljive igre (*ludibrio habeat*), time što ga odvede u krčmu ili uključi u igranje kockama. U vezi s vrelima koja bolje osvjetljavaju moralnu degradaciju, ali i eventualne financijske posljedice prouzročene navedenim slučajevima injurije nanese direktno samom *filius familias* te indirektno njegovu *pater familias*, vidi M. Kuryłowicz, *Paul. D. 47,10,26 und die Tatbestände der römischen "iniuria"*, *Labeo*, 33/1987, str. 302 – 307.

⁸² Prema Lenelovoj bi rekonstrukciji (*Das Edictum*, str. 403) tužbena formula glasila: *Quod Aulus Agerius, cum in potestate L. Titii esset neque procurator quisquam existeret qui eo nomine ageret, in hoc anno, cum primum experiundi potestas fuit, dolo malo Numerii Negidii pugno malam percussam esse quantam pecuniam ob eam rem bonum aequum esset Numerium Negidium Aulo Agerio condemnari...* U vezi s pravima *pater familias* na podizanje *actio iniuriarum* u slučaju *iniuria* nanese mu preko njegova *filius familias* (tzv. indirektna injurija) vidi Gaj, *Inst.* 3,221; D. 47,10,1,3 (Ulp.); 47,10,1,9 (Ulp.); 47,10,41 (Ner.); usp. D. 47,10,17,12 (Ulp.); 47,10,17,20 (Ulp.).

iznosi ne samo specijalnu odredbu kojom vlasniku roba dodjeljuje tužbu⁸³ u povodu dvaju različitih činjeničnih stanja – premlaćivanje (*verberare*) objektivno počinjeno *adversus bonos mores* ili mučenje radi ispitivanja (*quaestionem habere*) počinjeno bez vlasnikova dopuštenja, nego i generalnu odredbu – *si quid aliud factum esse dicetur* kojom popunjava pravnu prazninu u zaštiti vlasnika u povodu svih ostalih netjelesnih povreda⁸⁴ počinjenih nad njegovim robovima.⁸⁵ Naime, uzmemo li u obzir činjenicu da je edikt *de iniuriis quae servis fiunt* objavljen najvjerojatnije dva stoljeća poslije *lex Aquilia de damno iniuria dato* kojim je ozakonjeno klasično ropstvo te rob smatran isključivo objektom prava (poput četveronožne životinje ili bilo koje druge stvari), ali ne izostavljajući minuci-

⁸³ Prema Lenelovoj bi rekonstrukciji (*Das Edictum*, str. 401) *demonstratio* tužbene formule glasila: *Quod Numerius Negidius Auli Agerii servum verberavit Auli Agerii infamandi causa....* U vezi s cjelovitom tužbenom formulom vidi Mantovani, *Le formule*, str. 76 (br. 87) i 208 (br. 87).

⁸⁴ Iz Gajeva (*Inst.* 3,222; *vide infra*) i Ulpijanova (D. 47,10,15,44; vidi također i § 38) mišljenja jasno proizlazi da razlog, zbog kojega si pretor u svim ostalim slučajevima injurije nanese robu pridržava pravo odlučivanja o opravdanosti dopuštanja *actio iniuriarum* njegovu vlasniku, leži u toj činjenici što su lakše tjelesne povrede (npr. pljuska, odnosno prema Ulpijanovim riječima ... *si leviter percussus sit vel maledictum ei leviter, non dabit actionem...*) počinjene nad robovima bile izuzete iz pravne zaštite. Osim toga, Ulpijan u slučaju sramoćenja roba počinjenog činom ili prostačkim stihovima (*vel facto ... vel carmine scripto*) smatra da bi pretorovo ispitivanje trebalo biti prošireno, odnosno obuhvatiti ne samo prirodu uvredljive radnje, nego i robov karakter te poslove koje obavlja (*puto cause cognitionem praetoris porrigendam et ad servi qualitatem...*). Konačno, u slučaju napada na čestitost robinje (*pudicitia adtempata*) ili obeščašćenje robinje djevice (*stuprum*), Ulpijan je prema Wittmannovom mišljenju (*Die Entwicklungslinien*, str. 345 – 346) držao primjenjivom *actio iniuriarum* utemeljenu na generalnoj odredbi edikta *de iniuriis, quae servis fiunt* (vidi D. 47,10,9,4 I D. 47,10,25; usp. Paul. *Sent.* 2,26,16).

⁸⁵ Popunjavajući prazninu u vezi s činjeničnim stanjima koja tvore tzv. indirektnu injuriju gospodara, Paul u odlomku *lib. 19 ad ed.* (u D. 47,10,26) izriječno navodi da će odvođenje u krčmu kao i uključivanje u igranje kockama, kao dva načina izvrgavanja roba podrugljivoj igri (*ludibrio habeat*) počinjena s namjerom da se uvrijedi njegova vlasnika (*animus iniuriae*), biti temeljem za podizanje *actio iniuriarum aestimatoria*. Pravnik pritom dodaje da neznanje u vezi s osobom vlasnika roba isključuje počiniteljevu odgovornost na temelju spomenute tužbe, ali ne i pretorske *actio servi corrupti* (zbog “kvarenja” roba nagovaranjem na zlo). U vezi s tužbom u slučaju istovjetnog demoraliziranja *filius familias* počinjenog s namjerom da se uvrijedi njegova *pater familias* Kurylowicz (Paul. D. 47,10,26, str. 298 – 300) zaključuje da, unatoč donekle kontroverznom Paulovom odlomku *lib. 19 ad ed.* (u D. 11,3,14,1), dolazi u obzir samo paterfamilijasova *actio iniuriarum* (i to *in suo nomine* i *filiu nomine*, koja međutim više nije moguća u slučaju sinova pristanka /vidi D. 47,10,1,5/, ali ostaje kao jedina u slučaju izostanka počiniteljeva *animus iniuriae* /usp. Gaj, *Inst.* 3,221; D. 47,10,41/, nipošto *actio servi corrupti*).

ozni Ulpijanov komentar tog edikta inspiriran labeovskim poimanjem *iniuria* kao *contumelia*⁸⁶, nedvojbenim se pokazuje da je njegova svrha počivala na zaštiti ugleda vlasnika promatranog kroz njegovo pravo odlučivanja o svojim stvarima, točnije robovima.⁸⁷ Pridodamo li tome Gajevu tvrdnju *Servo autem ipsi quidem nulla iniuria intellegitur fieri, sed domino per eum fieri videtu...*, jasno proizlazi da se roba “štiti” samo kao sredstvo kojim se nanosi (i to namjerno) uvreda časti i dostojanstva njegovu vlasniku.⁸⁸

Nadalje, iz Ulpijanova citiranja *Ait praetor “arbitratu iudicis”: utique quasi viri boni, ut ille modum verberum imponat.* te daljnjeg komentara pretorskog edikta proizlazi da je postojao edikt, vjerojatno nazvan *de noxali iniuriarum actione*, kojim je regulirana *iniuria* koju bi počinio rob.⁸⁹ Tim ediktom bila je predviđena *actio iniuriarum noxalis* protiv vlasnika roba počinitelja. Bila je riječ, međutim, o specifičnoj noksalnoj deliktnoj tužbi, koja je uz noksalnu odgovornost vlasnika

⁸⁶ Ulpijanov komentar edikta (*lib. 77 ad ed.* u D. 47,10,15,35-49) počinje tvrdnjom da je pretor morao sankcionirati injuriju naneseu robu, ali samo pod pretpostavkom da je počiniteljevo ponašanje bilo neposredno usmjereno na vrijeđanje samog vlasnika (§ 35: *...si vero non ad suggillationem domini id fecit, ipsi servo facta iniuria inulta a praetore relinqui non debuit...*). Nakon takvog opravdanja objavljivanja edikta, slijedi tumačenje *verberare* kao raznovrsnim sredstvima izvršeno mlačenje (ne i *pugnis caedere*) tuđeg roba protivno dobrim običajima (§§ 36 – 40; 44), a zatim objašnjenje pojma *quaestionem habere* kao mučenje tuđeg roba koje mora biti izvršeno bez dozvole vlasnika ili uz njezino prekoračenje (§§ 41 – 42; o tom pitanju mjerodavnosti dozvole za mučenje tuđeg roba vidi također Ulp. u D. 47,10,17,1-2). U paragrafima 43 i 44 sadržano je pravnikovo tumačenje ediktalne generalne klauzule, posebice značenje pojma *causa cognita*. Zatim se obrađuje pitanje isključenja primjene edikta zbog zablude o vlasničkim odnosima (§ 45), odnosno njegova konkurencija s Akvilijevim zakonom u slučaju *verberare* (§ 46). Komentar završava pitanjima u vezi s aktivnom legitimacijom za tužbu (§§ 47 – 49; vidi također Paul. u D. 47,10,16).

⁸⁷ Pritom Wittmann (*Die Entwicklungslinien*, str. 339 – 346) polazi od činjenice da su ne samo Ulpijanov komentar edikta (*vide supra*), već i njegovi odlomci sadržani u D. 47,8,4,14; 47,10,9,4 i 47,10,25 utemeljeni na ideji da nepoštivanje vlasničkih ovlaštenja, točnije njegova prava odlučivanja o svojim robovima, predstavlja *contumelia domini* (vidi također Paul. *Sent.* 2,36,16) i stoga podložnu tužbi zbog injurije. Usp. Katančević, *Iniuria*, str. 298 – 299.

⁸⁸ Pritom Gaj (*Inst.* 3, 222) izrijeком ograničava načine na koje se gospodaru može nanijeti tzv. indirektna injurija: *sed ita cum quid atrocius commissum fuerit, quod aperte in contumeliam domini fieri videtur, veluti si quis alienum servum verberaverit...* Naime, ne samo da su isključeni svi oni načini na koje injurija može biti nanesena *pater familias* preko podređenih mu *filius familias* ili žene u braku *cum manu*, nego i pretorskim ediktom predviđeno mučenje tuđih robova provedeno radi ispitivanja (*quaestionem habere*).

⁸⁹ Ulp. *lib. 55 ad ed.* u D. 47,10,17,5; usp. Lenel, *Das Edictum*, str. 402. U vezi s cjelokupnim Ulpijanovim komentarom edikta vidi §§ 4 – 9 spomenutog odlomka; usp. Paul. *Sent.* 5,4,22.

roba, kao njegovu pravom ustanovljenu *facultas alternativa*, sadržavala i arbitrarnu klauzulu svojstvenu za *actiones arbitrariae*.⁹⁰ Naime, na temelju te tužbe vlasnik roba počinitelja mogao se osloboditi odgovornosti plaćanja novčane kazne, koju bi *iudex unus* (ne *recuperatores*) procijenio kao prikladnu (*bonum et aequum*) odštetu uvrijeđenome, time da mu izruči u vlast tog roba radi osвете na njegovoj osobi (*in noxam dedere*), osim ako tuženi vlasnik ne bi na sučev poziv prije početka parnice roba počinitelja izložio bičevanju u mjeri koju bi prema diskrecijskoj ovlasti (kao *vir bono*) odredio taj sudac.⁹¹

Konačno, na temelju jedinog, Gajeva osvrta sadržanog u *Institutiones* mogli bismo pretpostaviti da je kao posljednji oblikovan *edictum de contrario iniuriarum iudicio*. Tim je ediktom pretor, suzbijajući zlonamjerna uznemiravanja neosnovanim pokretanjem sudskog postupka (*calumnia*), predvidio zaštitu i u slučaju injurije koju bi pretrpjela osoba koja bi s *actio iniuriarum* bila neuspješno utužena.⁹² Točnije rečeno, pretor je oslobođenom tuženiku dodjeljivao protutužbu

⁹⁰ Usp. Kaser, *Das römische*, str. 257 – 258 i bilj. 10; Plescia, *The development*, str. 284 – 285; Romac, A., *Rimsko pravo*, Zagreb, 2007., str. 294 – 295. U vezi s pravnopovijesnim, ali i praktičnim objašnjenjem pretorskog oblikovanja noksalne tužbe *sui generis* u povodu injurije koju počini rob, skloni smo prihvatiti mišljenje G. I. Luzzattija (*Per un'ipotesi sulle origini e la natura delle obbligazioni romane*, Milano, 1934., str. 186 – 189) da vlasnikova dužnost *noxae datio* s mogućnošću zamjene u novcu nastaje u onom povijesnom trenutku kada se odgovornost za *iniuria* proširila na počinitelja neovisno o tome je li zatečen na djelu, a da uz nju ostaje bičevanje (*verberatio* predstavljeno sada u *exhibere*) kao odraz ograničenog oblika drevne osвете na osobi počinitelja. Pritom autor drži da se *verberatio* uvukla u *actio noxalis* (ne obratno; vidi F. de Vissher, *L'action noxale d'injures*, Études de droit romain, Paris, 1931., str. 329 – 341), točnije rečeno da uz noksalnu tužbu – koja je, podrazumijevajući temeljnu vlasnikovu dužnost *noxae datio* ili plaćanja novčane kazne, nastala iz praktičnog razloga da se omogući gonjenje *iniuria* i nakon određenog vremena – preživljava i vlasnikovo pravo da se s pomoću *exhibere* roba *ad verberandum* oslobodi odgovornosti. U vezi s recentnim prikazom podrijetla i pravnopovijesnog razvoja deliktne noksalne odgovornosti vidi Polojac, M., *Actio de pauperie and Liability for Damage Caused by Animals in Roman Law*, Beograd, 2003., str. 71 – 76, 93 – 129.

⁹¹ Prema recentnoj Mantovanijevoj (*Le formule*, str. 76 /br. 88/ i 208 (br. 88/)) rekonstrukciji tužbena bi formula glasila: *C. Aquilius iudex esto. Quod A. Agerio pugno mala percussa est a Stichio N. Negidii servo dolove malo Stichi servi factum est ut percuteretur, quantum ob eam rem bonum et aequum C. Aquilio iudici videbitur N. Negidium A. Agerio condemnari aut noxae dedere, nisi N. Negidius Stichum servum arbitrato C. Aquilii iudicis verberandum exhibebit, tantam pecuniam dumtaxat sestertium X milia aut Stichum servum noxae dedere C. Aquilius iudex N. Negidium A. Agerio condemnato; si non paret absolvito;* usp. Lenel, *Das Edictum*, str. 402. U vezi s mogućom vlasnikovom *exceptio* (*si defendendi domini gratia fecit*) vidi D. 47,10,17,8 (Ulp.).

⁹² Prema Gaju (*Inst.* 4,174), pretor je predvidio još tri samostalna pravna sredstva: *iudicium calumniae*, *iusiurandum calumniae* i *restipulatio*; vidi Hitzig, H. F., s. v. *Calumnia*, RE, Stuttgart, 1899., bd. 3, str. 1419 – 1421; Romac, *Rječnik*, str. 86 – 87. U

(*iudicium contrarium*) protiv ranijeg tužitelja, makar on djelovao bez zle namjere, i to na desetinu iznosa koji je on s *actio iniuriarum* (točnije, s *taxatio*) bio zahtijevao u svrhu zadovoljštine zbog tobožnje *iniuria*.⁹³ Pritom Gaj tvrdi da je pretor isključio mogućnost kumuliranja tog pravnog sredstva s ostalima (samostalna tužba zbog šikaniranja, kalumnijska prisega, nova stipulacija) koje je predvidio radi izbjegavanja podizanja tužbi isključivo radi šikaniranja drugoga.⁹⁴

**** * * * * *

Premda se, kako je općepoznato, razvoj *iniuria*, tog još intrigantnog pravnog instituta, nije zaustavio završetkom pretorskog razdoblja rimske pravne povijesti, već se s novim zamahom i promijenjenim naglaskom nastavio u doba klasične jurisprudencije, smatramo da je upravo pretorskim ediktalnim interveniranjem udaren pečat, ako ne i temelj, sveukupnom materijalnopravnom i procesnopravnom reguliranju injurije kao jednog od najstarijih *delicta privata*.

Istraživanja vrela koja se odnose na razdoblje civilnog prava, a posebice Zakonika XII ploča, pokazuju da je termin *iniuria* imao dvojako značenje: s jedne strane široko, atehničko značenje nepravde, nezakonitosti odnosno protupravnosti (*contra ius*), a s druge strane uže, tehničko značenje lake tjelesne povrede slobodnog čovjeka. Mislimo, dakle, da su kodificirane drevne tjelesne povrede *membrum ruptum* (teška i nepopravljiva tjelesna ozljeda s posljedicom trajnog invaliditeta) i *os fractum* (lom kosti kao i svaka druga popravljiva tjelesna ozljeda) izlazile iz okvira pravnotehničkog poimanja *iniuria* kao privatnog delikta rimskog civilnog prava. Decemvirska tvrdnja *si iniuriam alteri faxit viginti*

vezi s *crimen calumniae*, počevši već od Suline *lex Remmia* (80. g. pr. n. e.), preko pretklasičnog i klasičnog proširivanja, pa sve do konačnog, postklasičnog oblikovanja, vidi Jaramaz-Reskušić, *Kaznenopravni*, str. 105, 152, 193, 222, 275, 373, 385, 469, 489, 554.

⁹³ Gaj, *Inst.* 4,177-8: 177. *Contrarium autem iudicium ex certis causis constituitur, veluti si iniuriarum agatur,.... Sed adversus iniuriarum quidem actionem decimae partis datur,...* 178. *Severior autem coercitio est per contrarium iudicium... Contrario vero iudicio omni modo damnatur actor, si causam non tenuerit, licet aliqua opinione inductus crediderit se recte agere.* U vezi s opetovanim naglašivanjem objektivne odgovornosti ranijeg tužitelja vidi Gaj, *Inst.* 4,180; za netehničku uporabu termina *iudicium contrarium* vidi Cic. *De off.* 3,70. Za više detalja o tom institutu i njegovu kasnijem osamostaljivanju u odnosu na prethodnu tužbu usp. Manigk, O., s. v. *Iudicium contrarium*, RE, Stuttgart, 1916., bd. 9, str. 2481 – 2482; Berger, A., *An Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, s. v. *iudicium contrarium*, Philadelphia, 1953., str. 521; Kaser, *Das römische*, str. 214; Plescia, *The development*, str. 285 – 286.

⁹⁴ Prema Gajevim tvrdnjama (*Inst.* 4,179-181) bila je riječ o elektivnoj konkurenciji između navedenih pravnih sredstava; usp. *supra* bilj. 92.

quinque poenae sunt (tab. VIII,4), značila bi, dakle, tjelesnu povredu u dijapazonu od obične pljuske do bilo koje druge povrede počinjene rukom štapom ili bičem koja ne bi prouzročila funkcionalno oštećenje nekog tjelesnog organa slobodnog rimskog građanina. Riječ je o lakoj tjelesnoj povredi (bez obzira na to je li učinjena namjerno ili nije) koja je bila kažnjiva fiksnom novčanom kaznom od 25 asa i koju je oštećeni (kao oblik obvezatne, odnosno legalne nagodbe) mogao ostvariti u legisakcijskom sudskom postupku podižući protiv počinitelja *legis actio per iudicis arbitrive postulationem*. Takva regulacija odraz je osamostaljivanja *ius* od elemenata *fas*, ali i početnog distingviranja javnih i privatnih protupravnih djela.

Pretorskim objavljivanjem edikta *de iniuriis aestimandis* s proklamiranom *actio iniuriarum aestimatoria*, počeo je krajem 3. i početkom 2. st. pr. n. e. dugotrajan i složen proces ograničavanja (ne i konačnog) pojma *iniuria* na hotimičan čin, ali i njegova proširivanja na netjelesne povrede, odnosno na raznovrsne – verbalne i realne, direktne i indirektne – povrede časti i ugleda (*convicium, adtemptata pudicitia, infamandi causa factam, iniuria quae servis fiunt* i sl.) slobodnog rimskog građanina, posebice *pater familias* odnosno *dominus*. A budući da su sve do kraja republikanskog razdoblja decemvirske vladavine nehaljne tjelesne povrede ostale u sferi primjene te pretorske tužbe, moglo bi se reći da je završetkom pretorskog ediciranja u sferi injurije pravna zaštita slobodnog rimskog građanina (uključujući i *filius familias*) u povodu tjelesnih povreda, ali i povreda časti i ugleda, bila potpuno i gotovo sveobuhvatno zajamčena privatnopravnom, *bonum et aequum concepta*, aktivno i pasivno nenasljedivom te infamirajućom, a vjerojatno i nezastarivom, *actio iniuriarum aestimatoria*, povjerenom jednostavnom i učinkovitom sudovanju rekuperatorskog kolegija.

Pritom smatramo da se pretorska inovativnost iscrpljivala u tome da, posluživši se pojedinim elementima civilnopravne regulacije trovrstnih tjelesnih povreda, odgovori potrebama i izazovima republikanskog gospodarsko-političkog, ali i moralnog ustrojstva, proširujući pravnotehničko određenje *iniuria* te pružajući protiv tog delikta *dobru i pravičnu* pravnu zaštitu. Analizirani pretorski edikti dokazuju, naime, da su Rimljani tijekom posljednjih dvaju stoljeća republike postali osjetljiviji ne samo prema zadiranju u svoje vlasničke ovlasti, nego možda čak i više prema umanjenju časti i dostojanstva uzrokovanom raznovrsnim netjelesnim povredama.

Anomaliju koja se eventualno može uočiti u pretorskoj konceptualnoj različitosti protupravnih ponašanja utuživih istom, *actio iniuriarum aestimatoria* nadići će, kao što je naznačeno (a detaljnije će pokazati nastavak istraživanja), klasično odnosno labeovsko shvaćanje *iniuria* kao *contumelia*.

Summary

Ivana Jaramaz – Reskušić*

INIURIA IN PRE-CLASSICAL ROMAN LAW: CONCEPT AND PROTECTION

Analysing relevant legal and non-legal sources, the paper tries to elucidate the changes that occurred in the nature and scope of the concept of iniuria and the forms of legal protection in the period from the Law of the Twelve Tables to the end of the praetorian period. In the first part of the paper, the term iniuria is explained in legal technical terms as a private wrong consisting in a slight physical injury inflicted on a free man, subject to legal action by legis actio per iudicis arbitrive postulationem. In the central part of the paper, the author analyses the long and complex process in which the praetor proclaims actio iniuriarum aestimatoria, and thus on the one hand restricts the scope of iniuria to a deliberate act, and on the other extends it to non-physical injuries.

Key words: Law of the Twelve Tables, iniuria, praetor, edicts, lex Cornelia de iniuriis, actio iniuriarum aestimatoria, iudicium contrarium.

* Ivana Jaramaz – Reskušić, Ph. D., Professor, Faculty of Law, University of Zagreb, Trg maršala Tita 14, Zagreb

